

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Radana Holušová

Nepodmíněný trest odnětí svobody

Diplomová práce

Olomouc 2014

Dovoluji si poděkovat vedoucímu mé diplomové práce JUDr. Filipu Štěřbovi, Ph.D. za odborné rady a připomínky, které mi poskytl při vedení a konzultaci k mé diplomové práci.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Nepodmíněný trest odnětí svobody vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.“

V Olomouci dne 31. března 2014

podpis

Obsah

1	ÚVOD	6
2	POJEM TRESTU	8
3	HISTORIE NEPODMÍNĚNÉHO TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	10
3.1	Dějiny trestu a trestání	10
3.2	Dějiny českého vězeňství	12
4	PRAMENY PRÁVNÍ ÚPRAVY TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	15
4.1	Mezinárodní úprava	15
4.1.1	Dokumenty přijímané výborem ministrů Rady Evropy.....	15
4.1.2	Dokumenty přijímané Organizací spojených národů.....	16
4.1.3	Mezinárodní úmluvy o lidských právech.....	17
4.2	Vnitrostátní úprava	17
5	NEPODMÍNĚNÝ TREST ODNĚTÍ SVOBODY V ČESKÉ REPUBLICĚ	19
5.1	Obecně	19
5.2	Délka trvání nepodmíněného trestu odnětí svobody	20
6	VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY V ČESKÉ REPUBLICĚ	23
6.1	Správa věznic	23
6.2.	Diferenciace	23
6.2.1	Vnější diferenciace.....	24
6.2.2	Vnitřní diferenciace.....	27
6.3	Umíst'ování odsouzených	28
6.3.1	Nástup do výkonu trestu.....	28
6.3.2.	Přehazování odsouzených.....	29
6.3.3	Přemístění odsouzených.....	30
6.4	Program zacházení	31
6.5	Metoda hodnocen kriminogenních rizik a potřeb odsouzených SARPO	32
7	TREST ODNĚTÍ SVOBODY VE ŠPANĚLSKU	34
7.1	Právní úprava	34
7.2	Systém trestů	34
7.3	Nepodmíněný trest odnětí svobody a jeho délka jeho trvání	36
8	VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY VE ŠPANĚLSKU	41
8.1	Správa věznic	41
8.2	Druhy zařízení výkonu trestu odnětí svobody	42
8.2.1	Trest trvalého umístění.....	42
8.2.2	Vězeňská zařízení.....	42
8.2.3	Nástup odsouzeného do výkonu trestu a přehazování odsouzených.....	48
8.2.4	Léčebné intervence ve věznicích.....	51
9	ZÁVĚR	53
	SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ	55

UČEBNICE, KOMENTÁŘE A UČEBNÍ POMŮCKY
MONOGRAFIE, SBORNÍKY, MONOGRAFICKÉ STATI A ČASOPISY
PRÁVNÍ PŘEDPISY
INTERNETOVÉ A JINÉ ZROJE

Seznam použitých zkratek

Ar.- Artículo (překlad článků)

čl. – článek

CD - Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal

EVP – Evropská vězeňská pravidla (87) 3

GP - La Ley Orgánica 1/1979 de 26 de septiembre General Penitenciaria

Listina – zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů

odst. - odstavec

OSN – Organizace spojených národů

písm. – písmeno

RP - El Reglamento Penitenciario 190/1996 sus modificaciones posteriores

ŘVTOS - Vyhláška č. 345/1999 Sb. kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

TŘ - zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

TZ – zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník

VS ČR – Vězeňská služba České republiky

ZoSVM - zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

ZVSJS - zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky

ZVTOS - zákon č. 169/1990 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a změně některých souvisejících zákonů

1 Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem si zvolila téma Nepodmíněný trest odnětí svobody. Nepodmíněný trest odnětí svobody je vnímán jako trest nejpřísnější představující nejcitelnější zásah do lidské svobody. Přestože je snahou justice ukládat nepodmíněné tresty odnětí svobody v co nejmenší míře a nahrazovat je tresty alternativními, zůstává tento trest vzhledem charakteru a množství páchaných zločinů nutný a nezastupitelný.

Jelikož se jedná o téma značně rozsáhlé a nebylo možné v mé diplomové práci pojmout celé toto téma komplexně, zaměřila jsem se především na jeho výkon. Cílem mé práce bylo porovnat fungování vězeňského systému v České republice a ve Španělsku, vymežit jejich kladné a záporné stránky a analyzovat shodné a naopak jejich rozdílné rysy. Srovnání se španělskou právní úpravou jsem zvolila proto, že jsem na Universidad de Malaga měla možnost jednosemestrálně studovat v rámci programu Erasmus a získala jsem zde cenné informace, které mě zaujaly natolik, že jsem se rozhodla je využít ve své práci.

Má diplomová práce je strukturována do devíti kapitol. Nejprve jsem vymežila, co vlastně pojem trestu je a uvedla jeho všeobecně přijímanou definici. Následně jsem se zabývala historií trestání a dějinami českého vězeňství, které mne velice zaujaly, ale jelikož jsem limitována rozsahem práce, jedná se pouze o stručné pojednání. V další kapitole jsem uvedla české a nejdůležitější mezinárodní prameny upravující vězeňská pravidla.

Následující rozsáhlá část je věnována samotnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v České republice a především jeho výkonu. Snažila jsem se vytvořit komplexní obraz vězeňství s důrazem na postup odsouzeného od jeho nástupu do vězení, vnější a vnitřní diferenciaci věznic přes přerazování a přemísťování odsouzených. V závěru kapitoly jsem upozornila na nově vyvíjecí se nástroj hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených SARPO, který má významným způsobem přispívat k výběru vhodného programu zacházení v rámci diferenciaci a tím zamezit opětovnému selhání odsouzeného.

V poslední kapitole, kterou považuji za stěžejní část mé práce, jsem komplexně popsala výkon nepodmíněného trestu ve Španělsku a provedla jeho srovnání s Českou republikou ve vybraných oblastech, jako kupříkladu ukládání krátkodobých trestů či odlišné pojetí výjimečného trestu, a také jsem se zaměřila na otázku rozhodování přerazování odsouzených do jednotlivých typů věznic.

Ve své práci jsem vycházela z právních předpisů obsahujících úpravu nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho výkonu, vydané jak na území České republiky, tak Španělska. Dále jsem využila řady českých a španělských odborných publikací předních odborníků na

trestní právo, kteří podávali vysvětlení a komentáře k této problematice. Také jsem vycházela z trestněprávních publicistik, zajímavých studií vydaných Institutem pro kriminologii a sociální prevenci a rovněž jsem použila údaje ze zveřejněných statistických ročenek nacházející se na internetových stránkách Vězeňské služby České republiky.

2 Pojem trestu

V obecné rovině lze trest definovat jako sankci, následek za určité společností odmítané jednání. Podle profesora Jelínka se jedná „o prostředek státního donucení, lze jej uložit výlučně pachateli trestného činu, trest ukládají výhradně soudy a trestem je pachateli trestného činu způsobena újma“¹, podle profesora Kratochvíla „trest v českém trestním právu lze definovat jako právní následek trestného činu představující jeden z prostředků realizace ochranné funkce trestního práva, ukládaný na základě zákona výlučně trestním soudem, zahrnující v sobě určitou újmu pro pachatele a vyjadřující negativní hodnocení pachatele a jeho činu, jehož výkon je vynutitelný státní mocí.“²

Tresty mohou mít jak právní, tak i mimoprávní povahu. K prostředkům mimoprávní povahy lze řadit morální a etické odsouzení společnosti, rodiny a pracovního kolektivu, k trestům právní povahy trestní sankce, které jsou ukládány za trestné činy uvedené v trestním zákoníku. I když by se mohlo zdát, že trestní právo s jeho trestněprávními sankcemi působí izolovaně, nezávisle na mimoprávních sankcích, ve skutečnosti musí působit ve spojení s nimi.³

K porušování pravidel stanovených společností docházelo od pradávna a každé takové protiprávní jednání společnosti jako celku vždy škodilo. To bylo hlavním důvodem, proč začali lidé uvažovat o nutnosti potrestání těchto činů a zároveň i účelu, který by měl udělený trest splnit. Pohled na výši trestu a zejména pak jeho smysl a účel se postupem času měnil a právě relace mezi trestem a účelem je podstatou právních teorií – absolutní, relativní a smíšené.

Teorie absolutní (ius talionis) nespojuje s trestem žádné další společenské cíle. Trest je brán jako odplata za spáchaný trestný čin - „trestá se, protože bylo spácháno zlo“. V posledních letech se tato absolutní teorie vrací zpět, zejména v USA a Skandinávii. Hlavním důvodem návratu k této teorii jsou neuspokojivé výsledky resocializačních metod u pachatelů trestných činů.⁴

Relativní teorie naopak klade mimořádný důraz na účel trestu, jehož cílem je zajištění ochrany společnosti a samotného jedince - „trestá se, aby nebylo páčáno zlo“. Je především kladen důraz na převychování pachatele a prevenci před páčáním trestných činů.

Teorie smíšená je v podstatě spojením předešlých dvou teorií. Smíšená teorie se snaží

¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část*, Praha: Leges, 2009. 350 s

² KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 404 s.

³ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 5 s.

⁴ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, 35 s.

sloučit spravedlivý trest, o jaký je usilováno v teorii absolutní, s obecně nebo speciálně preventivním účinkem teorie relativní. Odplata je v tomto případě považována jako jeden z účelů trestu, nikoli však jako účel rozhodující.⁵

Ze systému trestněprávních sankcí poskytovaných zákonem k ochraně sociálního pořádku mají nejvýznamnější postavení tresty spočívající v záměrném působení citelné újmy pachateli trestného činu spojené s jeho veřejným sociálně etickým odsudkem. Jedná se o újmu na svobodě, majetkových nebo jiných právech odsouzeného, které může pachateli trestného činu uložit jen soud.⁶

Na rozdíl od obecné úpravy pro dospělé pachatele obsažené v trestním zákoníku se právní následky provinění mladistvých a činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let neoznačují jako tresty, ale nazývají se opatřeními.⁷ Jejím účelem je především uložit taková opatření, aby se vytvořily co nejlepší podmínky pro duševní a sociální rozvoj mladistvého s ohledem na jím dosažený stupeň rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, rodinné výchově, prostředí, z něhož pochází a dalším faktorům, které ovlivňují chování mladistvého (§ 9 ZoSVM).

⁵ KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 370 s.

⁶ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 7 s.

⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část*, Praha: Leges, 2009. 348 s

3 Historie nepodmíněného trestu odnětí svobody

3.1 Dějiny trestu a trestání

Tresty jako sankční následky za spáchané protiprávní činy se objevovaly již v dávných dobách a spolu s měnicími se civilizacemi a kulturami se také vyvíjely a měnily. Měnil se náhled na udělované tresty, povaha trestů, i místa, vězení, ve kterých se výkon trestu uskutečňoval.

První zmínky o existenci vězení pocházejí z dob římského impéria, kdy tato sloužila většinou k vykonání trestu smrti, a to hladem. První vězeňské předpisy byly vydány již v roce 435 n.l. císařem Theodosiem II., následovaly předpisy Justiniána I. vydané v roce 529 n.l. Hlavním smyslem a cílem těchto předpisů bylo stanovení pravidel provozu vězení, včetně zacházení s vězni a financování.⁸

V pozdním středověku se již rozlišovaly různé druhy vězení. Byla to vězení církevní, součástí kterých byla vězení klášterní, a vězení inkviziční, umístěná na církevních hradech a pevnostech. Jednalo se o období, kdy způsoby mučení, týrání a nelidského zacházení s odsouzenými pro svou krutost dospěly ke svému vrcholu. Ve Španělsku dokonce vznikaly tzv. krvavé inkvizice zaměřené proti kacířům, jimž byl často udělen trest odnětí svobody na doživotí. Neblaze proslulé inkviziční věznice ve Španělsku se nacházely v Seville, Cordobě, Valencii a Barceloně.⁹

V této době vznikala v Evropě také tzv. panská vězení, jejichž majitelem a zároveň soudcem nad svými poddanými, byl vlastník panství. Samotný trest odnětí svobody měl především izolační účel, aby majitel panství měl co nejnižší náklady s jejich provozem. Vznikala i vězení vojenská. Vyskytovala se ve dvou typech, a to jako kasematy v hradech a veřejných budovách, které byly dále rozděleny na kárnice, kde vykonávaly trest odsouzené ženy, a trestnice, kde byli umístováni především vojáci. Pro aristokracii byla zřizována tzv. hradní vězení nacházející se většinou v hradních věžích, kde vězni, většinou politici, žili v relativním komfortu. Řada těchto věznic se dochovala až do dnešních dnů, např. Mírov.¹⁰

⁸ VLČEK, Eduard a kol. *Právní dějiny*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2005. 22 s.

⁹ MEZNÍK, Jiří, KALVODOVÁ, Věra, KUČHTA, Josef, *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 8 s.

¹⁰ ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol., *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 32 s.

Na vězeňství a vězení jako místa výkonu trestu začalo být nahlíženo jinak až v polovině 16. století, kdy spolu s rozvojem renesančního myšlení došlo ke změnám pohledu na život a vnímání lidského těla i duše.¹¹

Vězení se stala vědeckým objektem pro řadu osvícených filosofů a právníků, kteří velmi kritizovali kruté podmínky uvnitř těchto zařízení a zároveň přicházeli s novými myšlenkami podporující humánnější přístup k odsouzeným. Osvícenci apelovali na změnu účelu trestu od represivního, tzn. nemilosrdného trestního procesu, jehož součástí bylo mučení, k účelu výchovnému a účelu ochrany společnosti. Tato problematika výkonu trestu, jeho ukládání, formy, příčiny trestné činnosti včetně materiálového a obsahového zabezpečení dala vznik novému vědnímu oboru, a to penologii.¹²

Klasická penologie byla reprezentována osvícenskými filosofy, jakými byli Voltaire, Rousseau, Montesquie či de la Mettrie.¹³ Po nich následovala škola neoklasické penologie z období francouzské revoluce, která na klasickou navazovala, začala se však více zabývat pojmem právní odpovědnosti pachatele. Poté přicházely další penologické proudy, které byly charakteristické svou snahou o fyzickou likvidaci těch pachatelů, u kterých náprava byla obtížná nebo takřka nemožná.

Teprve na přelomu 18. a 19. století došlo k zásadním změnám týkajících se humanizace výkonu trestu odnětí svobody. Hlavním představitelem této vězeňské reformy, který zároveň ovlivnil řadu evropských trestních zákonů, byl Caesar Becarius, proslulý svým stěžejním dílem *O zločinech a trestech*. Jeho vliv vyústil zejména ve zrušení tortur a jiných mučících prostředků. Významnou roli ve vývoji moderního vězení sehrál ve druhé polovině 18. století také šerif anglického hrabství ve Belfordshire John Howard (1726- 1790), jenž silně usiloval o změny dosavadních podmínek uvězněných a snažil se prosadit požadavek diferenciací vězňů podle pohlaví a věku a usiloval o zavedení vzdělávání vězňů i určitých zdravotnických opatření. Dodnes je inspirací zejména pro užívání tzv. otevřených věznic.¹⁴

Vývoj vězeňského systému a získané zkušenosti penologických odborníků 19. století vyzrály do obecně přijímaných zásad a forem výkonu trestu ve 20. století. V té době se zavádí smysluplná práce ve věznicích podle individuálních možností a schopností každého vězně

¹¹ MEZNÍK, Jiří, KALVODOVÁ, Věra, KUČHTA, Josef, *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 9 s.

¹² Tamtéž 10 s.

¹³ Tamtéž 11 s.

¹⁴ ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol., *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 33 s.

přiznání částečné odměny za vykonanou práci. Ta motivovala odsouzené k hmotnému zajištění a sebekázi.¹⁵

Ve vězeňských řádech téměř všech evropských kulturních zemí byly zakotveny prvky humanizace vězení od třicátých let 20. století kladen důraz na důkladné zacházení s vězni a zajištění hygienických, zdravotních a sociálních potřeb. Byly formulovány zásady práce s vězni i nároky na vězeňský personál.¹⁶

3.2 Dějiny českého vězeňství

Vězeňství na území českého státu vzniklo před více než tisíci léty a jeho počátky lze označit za období krutého zacházení. Záměrem vykonávaných trestů byla odplata a zastrašení, proto byli zločinci fyzicky trestáni co nejtvrdějším způsobem včetně různých forem poprav. Od poloviny 13. století se sice začaly zřizovat prostory k držení osob zbavených svobody, jednalo se však spíše o vazby před vykonáním vlastního trestu. Trest odnětí svobody jako náhrada trestů tělesných se začal prosazovat až koncem 18. století, kdy soudy začaly zohledňovat okolnosti spáchaného zločinu, osobu pachatele a začaly se ukládat tresty, které měly hlouběji působit na myšlení viníka.

Vězeňský systém se na našem území začal výrazněji rozvíjet ve druhé polovině 19. století, kdy reformy rakouského vězeňského systému vytvořily podmínky k pronikání prvků moderního evropského vězeňství a v roce 1850 došlo k zestátnění soudnictví a vězení. Trestní zákon č. 117/1852 ř.z. o zločinech, přečinech a přestupcích odstupňoval trest odnětí svobody podle závažnosti spáchaného trestného činu na těžký žalář, žalář, tuhé vězení a vězení¹⁷

Po vzniku Československé republiky byl recipován justiční a vězeňský systém rakouské monarchie. Od roku 1919 byla legislativa, organizace i správa vězení postupně zdokonalována. Především byl zlepšován progresivní systém výkonu trestu, který byl zaměřen na postupné uvolňování režimu ve vězení v závislosti na průběhu nápravy trestanců. Hlavním předpokladem pro podání návrhu na podmíněné propuštění odsouzeného bylo umístění v první disciplinární třídě, která poskytovala již velmi mírný režim. Vězení bylo

¹⁵ MEZNÍK, Jiří, KALVODOVÁ, Věra, KUČHTA, Josef, *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 12 s.

¹⁶ Tamtéž 13. s.

¹⁷ VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 73 s.

centrálně řízeno vězeňským odborem ministerstva spravedlnosti až do roku 1930, kdy přešlo pod odbor trestní.¹⁸

Za Protektorátu Čechy a Morava zůstal v podstatě justiční a vězeňský systém včetně legislativní úpravy zachován, ale současně bylo v mnoha směrech užíváno právo říšské. Působnost ministerstva spravedlnosti byla značně omezena, protože byla pod tlakem německé okupační správy. Vězeňská zařízení (soudní věznice a trestnice) byla využívána zcela nebo zčásti pro potřeby německé justice a tajné státní policie – gestapa. Vězeňství se plně podřídilo německé státní správě, stalo se nástrojem rasové msty a vězni byli i na základě rasy tříděni. Na našem území dokonce vznikaly koncentrační a pracovní tábory, které výkon vězení navracely zpět do dob středověku.¹⁹

Po osvobození od německé nacistické okupace rozhodovaly o umístování do vězeňských zařízení revoluční národní výbory. Teprve koncem roku 1945 se vrátil výkon správy věznic do rukou Ministerstva spravedlnosti. V roce 1948 vznikla kategorie tzv. protistátních vězňů, odsouzených státním soudem na základě zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Vězeňská zařízení, která byla členěna na 6 typů věznic podle stupně střežení, sloužila především jako nástroj politické moci. V roce 1950 byl přijat nový Trestní zákoník č. 86/1950 Sb., vypracovaný podle sovětské doktríny, ovlivněný tezí Stalina o zostřování třídního boje v období budování socialismu.²⁰

V polovině 60. let se stal československý vězeňský systém již politicky neudržitelným z hlediska mezinárodních požadavků na vězeňství. K zásadní úpravě výkonu trestu odnětí svobody došlo v roce 1965 vydáním zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. V souladu s tímto zákonem zařazovaly soudy odsouzené k výkonu trestu odnětí svobody do tří nápravně výchovných skupin.

Počátkem 80. let vyvrcholila ve vězeňství normalizační opatření, kontrolní činnost ve věznicích byla svěřena správě Sboru nápravné výchovy a nadále ji vykonávali okresní a krajské dozorní prokurátoři.²¹

¹⁸ KAFKOVÁ, Alena. Řízení československého vězeňství v letech 1918- 1948. *České vězeňství*, 2012, roč. 14, č. 3, s. 25. 37s.

¹⁹ KÝR, Aleš. *Historie vězeňství*. [online]. vscr.cz, 12. února 2010. [cit. 12. února 2010]

Dostupné na <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/historie-104/historie-vezenstvi>

²⁰ KAFKOVÁ, Alena. Řízení československého vězeňství v letech 1918- 1948. *České vězeňství*, 2012, roč. 14, č. 3, s. 25. 37s.

²¹ KÝR, Aleš. *Historie vězeňství*. [online]. vscr.cz, 12. února 2010. [cit. 12. února 2010]

Dostupné na <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/historie-104/historie-vezenstvi>

Zlomový byl rok 1989. Prvním důležitým krokem k odstraňování důsledků tzv. normalizace ze 70. a 80. let bylo udělení amnestie 52 politickým vězňům za tzv. trestné činy proti republice a široká amnestie 1. 1. 1990 vyhlášena novým prezidentem Václavem Havlem, kdy bylo propuštěno z 22 000 přibližně 16 000 vězňených osob. Se zrušením trestu smrti byl zaveden výjimečný trest na doživotní. V roce 1992 byla zpracována nová koncepce českého vězeňství v duchu Evropských vězeňských pravidel, na jejímž základě byl vydán zákon č.555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci, který zásadním způsobem reformoval organizaci, řízení a výkon českého vězeňství. 1. 1. 1993 zanikl Sbor nápravné výchovy a k plnění úkolů státní správy ve vězeňství byla zřízena Vězeňská služba ČR.²² V souladu s požadavky na dodržování základních lidských práv a občanských svobod byl vydán zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, který stanovil, že obvinění mohou být podrobena jen těm omezením, která jsou nutná pro trestní řízení. K prohloubení humanizace a odborného zacházení s odsouzenými byl vydán zákon č.294/1994 Sb., který pozměnil a doplnil zákon č. 59/1956 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Podle této úpravy došlo k rozčlenění zařízení pro výkon trestu na věznice s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. K systémové aplikaci Evropských vězeňských pravidel byl vydán zákon č.169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, kde se základní typy věznic nezměnily. Vnitřní kontrolní činnost ve vězeňství se stala jedním z důležitých úkolů generálního ředitelství VS ČR a odboru generální inspekce Ministerstva spravedlnosti. Dohled nad výkonem vazby a trestu začali vykonávat příslušní státní zástupci, poslanci a inspekční instituce při Radě Evropy a Organizaci spojených národů.²³

²² MALÁ, Drahomíra. *Vězeňství po česku*. Praha: Duha Press, 2003. 50 s.

²³ KÝR, Aleš. *Historie vězeňství*. [online]. vscr.cz, 12. února 2010. [cit. 12. února 2010]

Dostupné na <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/historie-104/historie-vezenstvi>>

4 Prameny právní úpravy trestu odnětí svobody

4.1 Mezinárodní úprava

Již několik desítek let vznikají závazné úmluvy, protokoly a doporučení, která mají za úkol sjednotit přístup k vězněným osobám v členských státech s přihlédnutím k jejich možnostem. Dokumenty se snaží ujednotit oblast řízení penitenciárních institucí, zacházení s vězněnými osobami, ale i nároky na personál s důrazem na dodržování lidských práv. Tyto standardy jsou určeny nejen oficiálním autoritám, ale také zaměstnancům věznic, kteří jsou v každodenním kontaktu s vězněnými osobami.²⁴ V rámci mezinárodní úpravy trestu odnětí svobody jsou nejdůležitější ty dokumenty, které jsou přijímány na půdě Rady Evropy a Organizace spojených národů (dále jen OSN), a mezinárodní smlouvy o lidských právech.

Ačkoli Standardní pravidla pro zacházení s uvězněnými osobami, jakož i Evropská vězeňská pravidla Rady Evropy nemají charakter mezinárodní smlouvy ve smyslu čl. 10 Ústavy, jedná se tedy o dokumenty mající pouze deklaratorní účinky, většina doporučení je v členských státech Rady Evropy i OSN striktně respektována.²⁵

4.1.1 Dokumenty přijímané Výborem ministrů Rady Evropy

Evropská vězeňská pravidla Rec (87)3 (dále jen EVP) přijata jako doporučení členských států Výborem ministrů Rady Evropy byla poprvé vyhlášena rezolucí v roce 1973. Poté v roce 1987 byla její přepracovaná verze v co největším rozsahu zaváděna do zákonodárství členských států. Účelem EVP je stanovit rozsah minimálních zásad pro všechny oblasti vězeňské správy, které jsou nutné pro lidsky důstojné podmínky a zacházení v moderních progresivních systémech. Základní principy EVP jsou přepracovanou verzí Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni v evropském prostředí.²⁶ Dokument EVP, který byl aktualizován v roce 2006 je členěn do devíti částí. Nejprve jsou zpracovány základní principy aplikace EVP, následují části správa vězeňských zařízení, pravidla týkající se personálu, část vyjadřující filosoficko- hodnotový koncept výchovného zacházení, část

²⁴ KÁČER, Robert a kol. *Kompendium úmluv, doporučení a usnesení Rady Evropy týkajících se penitenciární oblasti*. [online]. vscr.cz, 2009. [cit. 12. února 2010] Dostupné ke stažení na <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/ke-stazeni-112/kompendium/>>

²⁵ DAVID, Vladislav, SLADKÝ, Pavel, ZBOŘIL, František, *Mezinárodní právo veřejné s kasuistikou*, Praha, Leges, 2008, 201 s.

²⁶ ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol., *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 50s.

obsahuje doplňující pravidla pro zvláštní kategorie vězňů a režim pro odsouzené.²⁷

Rada Evropy analyzuje celospolečenské změny v jednotlivých členských státech, proto na ně reaguje vypracováním řady dílčích specificky zaměřených doporučení, např.

Doporučení Rec (89)12 o vzdělávání ve věznicích,

Doporučení Rec (2003)22 týkající se podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody,

Doporučení Rec (2003)23 týkající se zásad vykonávání dlouhodobých trestů a trestů na doživotí,

*Doporučení Rec (2006) 2 týkající se aktualizace EVP.*²⁸

4.1.2. Dokumenty přijímané Organizací spojených národů

Na 1. kongresu OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli, který se konal v Ženevě v roce 1955, byl schválen Hospodářskou a sociální radou OSN a jejím Výborem pro prevenci a kontrolu dokument obsahující soubor pravidel pro zacházení s odsouzenými nazývaný se *Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni* (dále jen Standardní pravidla). Jedná se o rezoluci OSN, která byla vydána formou doporučení všem členským vládám. V dokumentu jsou zpracovány minimální žádoucí předpoklady pro zacházení s vězni, pravidla přispívající k respektování ochrany základních lidských práv osob nacházejících se v detenci a zároveň jsou kritérii posuzování dosaženého standardu vězenství v jednotlivých zemích. Základní zásadou Standardních pravidel uvedenou v první části, je požadavek nestranného používání uvedených pravidel bez jakékoli diskriminace z důvodu rasových, barvy pleti, pohlaví. Jsou zde zpracována pravidla vztahující se k diferenciaci, ubytování, zdravotní péči, vybavení věznic, na udržování sociálních vztahů s vnějším světem a další.

Kongresy OSN mají zásluhu na přijetí mnohých dalších významných dokumentů, které obsahují závazná doporučení jako např.

Standardní minimální pravidla pro ne vazební opatření (1990),

*Pravidla pro ochranu mladistvých zbavených svobody (1990)*²⁹.

²⁷ Rada Evropy, Výbor ministrů, Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členským státům k Evropským vězeňským pravidlům. (Schváleno Výborem ministrů dne 11. ledna 2006na 952. zasedání náměstků ministrů) na <http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/Evropska_vezenska_pravidla_2006.pdf>.

²⁸ KÁČER, Robert a kol. *Kompendium úmluv, doporučení a usnesení Rady Evropy týkajících se penitenciární oblasti*. [online]. vscr.cz, 2009. [cit. 12. února 2010] Dostupné ke stažení na <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/ke-stazeni-112/kompendium/>>

²⁹ ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol., *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 40 s.

4.1.3 Mezinárodní úmluvy o lidských právech

O právu na život, na svobodu, o zákazu mučení, otroctví a zákazu nucených prací hovoří i mnohé mezinárodní úmluvy o lidských právech, které jsou pro Českou republiku dle čl. 10 Ústavy závazné. Jako příklad je možné uvést:

Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (č. 209/1992 Sb.),

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (č. 120/1976 Sb.),

Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (č. 143/1988 Sb.).

4.2 Vnitrostátní úprava

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů spolu se *Zákonem č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů* (dále jen Listina) jsou zařazeny do ústavního pořádku ČR a představují tak prameny nejvyšší právní síly v České republice. Mezi nejdůležitější ustanovení vztahující se k trestu odnětí svobody lze řadit čl. 4 Ústavy ČR, který stanoví, že „základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci“. Zásadní význam má čl. 39 Listiny, „jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit“, což je vyjádřením základní zásady ovládající trestní právo hmotné *nullum crimen sine lege a nulla poena sine lege*³⁰, a z hlediska výkonu trestu ustanovení čl. 7 odst. 2 Listiny stanovující, že „nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.“ a čl. 40 Listiny „jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy.“

Otázky nepodmíněného trestu odnětí svobody jako generální zákonný předpis řeší *zákon č. 40/2009, trestní zákoník*, kde nalezneme úpravu trestních sankcí včetně trestu odnětí svobody, obecnou právní úpravu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody v § 56 a § 57 TZ, kde je vymezen diferencovaný výkon trest odnětí svobody ve čtyřech typech věznic a zároveň řeší otázku přeražení odsouzeného do jiného typu věznice. Speciální úpravu týkající se trestné činnosti mladistvých obsahuje *zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže* (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Základní procesní otázky výkonu tohoto trestu upravuje *zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním* (trestní řád).

Podrobnější podmínky výkonu trestu odnětí svobody, zásady výkonu trestu, zacházení s

³⁰ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. Praha: Leges, 2009, 38 s.

vězni, práva a povinnosti odsouzených, programy zacházení a právní úprava zvláštních skupin odsouzených jsou vymezeny v *zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody* a prováděcí předpis - *vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody*.

Práva a povinnosti příslušníků Vězeňské služby ČR stanoví *zákon č. 555/1992 Sb. o vězeňské a justiční stráží v platném znění*. Podrobnější úprava vězenství je stanovena interními předpisy Vězeňské služby, případně nařízeními Ministerstva spravedlnosti ČR.

5 Nepodmíněný trest odnětí svobody v České republice

5.1 Obecně

Nepodmíněný trest odnětí svobody je chápán jako nejpřísnější trest. Představuje nejcitelnější zásah do lidské svobody, jelikož izoluje pachatele od ostatního světa, což dokládá i jeho umístění na první pozici ve výčtu druhů trestů v trestním zákoníku. Nepodmíněný trest odnětí svobody, to znamená trest, jehož výkon nebyl podmíněně odložen, tvoří v současné době páteř trestního systému.³¹ Je to dáno především tím, že jde o trest, který je schopen vyhovět zájmům společnosti a potencionálním obětem pro zajištění jejich další bezpečnosti.³²

Základním principem civilizovaného přístupu k trestní politice, potažmo vězení, je požadavek, aby uvěznění bylo použito až jako ultima ratio, tj. poslední prostředek působení na pachatele. Aby se tak předešlo negativním účinkům trestu odnětí svobody, je snaha o co nejširší ukládání trestů alternativních. I přes jasné tendence alternace trestu odnětí svobody, které vycházejí z mezinárodních závazků a pravidel, však stále zůstává tento trest u některých pachatelů nenahraditelný.³³

Trest odnětí svobody plní zejména speciálně preventivní účel, což spočívá v ochraně společnosti, resp. v ochraně oprávněných práv a svobod jednotlivců tím, že je zabráněno pachateli v páchání další trestné činnosti. Zároveň tento trest plní i generálně preventivní účinek tím, že výchovně působí na ostatní členy společnosti – uskutečňuje se zejména prostřednictvím prevence individuální, kdy spravedlivé a včasné uložení trestu dává ostatním členům společnosti najevo, že určité chování je nežádoucí a varuje před dalším pácháním trestných činů. Má také výchovný cíl pro samotného pachatele. Zacházení s ním by mělo směřovat zejména k tomu, aby sám byl aktivním účastníkem své nápravy, podílel se na pozitivních změnách své osobnosti a připravil se tak na řádný život na svobodě.³⁴

Tento druh trestu je možné udělit za každý trestný čin, který je uveden ve zvláštní části trestního zákona, v čemž tkví jeho univerzalita. Může být uložen jako samostatný trest nebo spolu s jiným druhem trestu (§57 TZ). Ale neznamená to, že tento nepodmíněný trest ve všech případech uložen být musí.³⁵ Naopak z důvodu přeplněnosti věznic, vysoké míry sociální izolace a vykořenění z rodinných a jiných vztahů na svobodě a zároveň vysokých finančních

³¹ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 51 s.

³² KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*, Brno: Masarykova univerzita, 2002. 272 s.

³³ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 52 s.

³⁴ JELÍNEK, Jiří a kol.: *Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část*, Praha: Leges, 2009. 352 s.

³⁵ JELÍNEK, Jiří a kol.: *Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část*, Praha: Leges, 2009. 360 s.

nákladů na jeho provoz, je snaha tento trest v co největší míře nahrazovat.³⁶ Za takovéto nahrazení lze považovat sankce či opatření, které neeliminují zcela ztrátu osobní svobody, avšak snižují její míru na nezbytné minimum, jakož i různé formy odklonu.³⁷ Nepodmíněný trest odnětí svobody však může být uložen přeměnou trestu za zmařený výkon domácího vězení (§ 61 TZ), za nesplnění trestu obecně prospěšných prací (§ 65 odst. 2 TZ) nebo jako náhradní trest za nevykonání peněžitého trestu [§ 69 odst. 2 písm. b) TZ].

5.2 Délka trvání nepodmíněného trestu odnětí svobody

Délka nepodmíněného trestu odnětí svobody musí být uložena v mezích stanovených trestním zákoníkem. Jednak je ohraničena obecnou maximální délkou trestu stanovenou dvaceti lety (§55 odst. 1 TZ), a dále je stanovena trestními sazbami uvedenými u jednotlivých skutkových podstat ve zvláštní části trestního zákoníku. Minimální hranice trvání trestu odnětí svobody stanovena v zákoně není. Při ukládání se vychází z pravidel uvedených v ustanovení § 39 TZ a konkrétní výměru trestu soud zpravidla uloží v rámci trestní sazby, která je uvedena u jednotlivých skutkových podstat. Z povahy trestu plyne, že teoreticky nejnižší možnou výměrou trestu je dvacet čtyři hodin.³⁸ Avšak u trestných činů, jejíž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje pět let, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život (§55 odst. 2 TZ).

Pokud pachatel spáchá přečin (§14 odst. 2 TZ) a soud mu uloží nepodmíněný trest odnětí svobody, musí zároveň soud odůvodnit svůj závěr fakty vycházející ze zhodnocení osoby pachatele a s přihlédnutím zejména k možnostem nápravy, dosavadnímu způsobu života, jeho osobním, majetkovým a jiným poměrům a dalším faktorům, které opodstatňují závěr, že by žádný jiný mírnější trest nepostačoval k řádnému vedení života pachatele.³⁹

Toto ustanovení zaznamenalo během několika let postupný vývoj. Nejprve v roce 1961 z.č. 140/1961 Sb. byla horní hranice trestní sazby v §39 odst. 2 trestního zákona (nyní §55 odst. 2 TZ) stanovena na 1 rok. Poté došlo v roce 2001 novelizací z.č. 256/2001 Sb. k navýšení této horní hranice trestní sazby na 3 roky a zákonem č. 330/2011Sb. byl novelizován trestní zákoník č. 40/2009 Sb., kde byla uvažovaná horní hranice zvýšena až na 5 let.

³⁶ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 548 s.

³⁷ SOLNAR, Vladimír a kol.: *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 43 s.

³⁸ JELÍNEK, Jiří a kol.: *Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část*, Praha: Leges, 2009. 361 s.

³⁹ ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 651-652 s.

Postupný vývoj zpřísňujících se podmínek možnosti uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody je evidentním záměrem více podporovat ukládání trestů alternativních, což mělo být zřejmě reakcí na problém stále se zvyšující přeplněnosti věznic.

Co se týče zvýšení horní hranice trestní sazby v §55 odst. 2TZ na 3 roky v roce 2001, ztotožňují se s názorem Kalvodové týkající odůvodnění, že „jde patrně o návaznost na maximální délku trestu odnětí svobody, jehož výkon může být podmíněně odložen“.⁴⁰

Avšak pokud bych se zamyslela, proč byla navýšena horní hranice na 5 let, navíc až v roce 2011 po vydání nového trestního zákoníku v roce 2009, kde byly zároveň uzákoněny nové druhy alternativních trestů, lze jen stěží odhadovat. Jediná odpověď, která mi vyvstane na mysl, je, že zřejmě šlo o snahu zákonodárce sjednotit ukládání nejpřísnějšího trestu s přečinem, který koresponduje s onou délkou nepřesahující horní hranici 5 let. Avšak zde opět vyvstává otázka, proč tak spolu se změnou horní hranice nebyla zároveň učiněna změna terminologie v § 55 odst. 2TZ.

Co se týče odpovědi na otázku dvouleté prodlevy od vydání nového trestního zákoníku, je, že až po určité „zkušební době“ se potvrdilo, že horní hranice 3 let nestačí k častějšímu ukládání alternativních trestů. Následně vypořádání se s problémem přeplněnosti věznic bylo zvýšení horní hranice na 5 let a spolu s tím i zmírnění podmínek alternativních trestů v případě jejich nesplnění. Změna spočívala v odpykání si pouze nedokončeného zbytku trestu na rozdíl od předešlé úpravy, která stanovala, že pokud byly porušeny podmínky, odsouzený musí vykonat znovu celý trest, ale tentokrát jako trest odnětí svobody (§ 61, §65, § 69 TZ).

Novelizací trestního zákoníku v roce 2012 bylo do §55 odst. 2 přidáno ustanovení, kdy za trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 196 odst. 1 a 2 lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit jiným trestem. Zákon č. 390/2012 Sb., je někdy označován jako tzv. „vězeňská novela“, jelikož je jeho hlavním cílem snížení počtu osob nacházejících se ve vězení pro odsouzení ke krátkodobým trestům odnětí svobody. Jde o reakci zákonodárce na poměrně časté ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody za tento trestný čin. Podle nově vloženého ustanovení § 196a TZ lze však od 1. 10.2012 takovému pachateli uložit přiměřené omezení spočívající v tom, aby se

⁴⁰ KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*, Brno: Masarykova univerzita, 2002.52 s.

zdržel řízení motorových vozidel, pokud je důvodná obava, že povinnost uhradit dlužné výživné bude mařena nebo ztěžována⁴¹

Trestní zákoník však dává soudu možnost mimořádně snížit či zvýšit trest odnětí svobody. V takových případech může dojít k uložení trestu pod dolní či naopak nad horní hranici, která je stanovena u jednotlivých trestných činů ve zvláštní části trestního zákoníku.⁴² A v případě mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody dle § 59 TZ, ukládání trestu pachateli spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny (§ 108 TZ) a v případě ukládání výjimečného trestu (§ 54 TZ) zároveň dochází dle § 55 TZ k situaci, kdy bude uložen trest překračující obecnou hranici dvaceti let. A naopak trestní zákoník rozlišuje několik případů, kdy může soud rozhodnout o snížení trestní sazby pod zákonnou mez. Tyto jsou vymezeny v ustanovení § 58 TZ.

⁴¹ SCHEINOST, Miroslav a kol., *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí I*. Praha: Institut pro kriminologii, 2013. 80 s. dostupné na: <http://www.kubistovaco.cz/cs/detail/49-vezenska-novela-trestniho-zakoniku-prvni-cast/?PHPSESSID=18d46c39d2139fdf4dfd8d608a06cff1>,

⁴² JELÍNEK, Jiří a kol.: *Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část*, Praha: Leges, 2009. 361 s.

6 Výkon trestu odnětí svobody v České republice

6.1 Správa věznic

Věznice podle zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody zřizuje a zrušuje ministr spravedlnosti a jejich správu vykonává Vězeňská služba ČR (§5 ZVTOS). Ministr zároveň může zřídit věznici i v jiném objektu, který pod správu Vězeňské služby nespadá, pokud s tím vlastník objektu souhlasí. Vězeňská služba však i v takovém případě odpovídá za střežení, zacházení s odsouzenými a dodržování zákonných podmínek výkonu trestu (§13 ZVTOS).

Vězeňská služba je zřízena zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky. Tento ozbrojený bezpečnostní orgán řízený generálním ředitelem zajišťuje výkon vazby a současně výkon trestu odnětí svobody (§ 1 ZVSJS). Vězeňská služba se vnitřně člení na vězeňskou stráž, justiční stráž, správní službu a Akademii Vězeňské služby a pověřené orgány Vězeňské služby (§3 ZVSJS). Úkolem vězeňské stráže je střežit, předvádět a eskortovat odsouzené osoby, střežit jak zvenčí tak i zevnitř budovy a objekty Vězeňské služby a v uvedených místech zajišťovat kázeň a pořádek. Ozbrojenou složkou, která zajišťuje pořádek a bezpečnost v budovách soudů, státních zastupitelstvech, na Ministerstvu spravedlnosti a na jiných místech jejich činnosti zabezpečuje justiční stráž. Organizační, ekonomickou, výchovnou a další odbornou činnost zajišťuje správní služba. Pověřené orgány Vězeňské služby mají postavení policejního orgánu v řízení o trestných činech osob ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody.⁴³ Vězeňská služba je vykonávána prostřednictvím organizačních jednotek, těmi jsou: generální ředitelství, vazební věznice, věznice, ústavy pro výkon zabezpečovací detence, Střední odborné učiliště a Akademie Vězeňské služby (§ 1 ZVSJS).

6.2 Diferenciace

Smyslem diferenciací je zabránit odsouzeným v dalším páchání trestné činnosti (např. i ve věznicích) a minimalizovat nebezpečí vzniku negativních vlivů odsouzených za závažnější trestné činy na odsouzené za méně závažné trestné činy jejich oddělením.⁴⁴ K jednotlivému odsouzenému je třeba přistupovat jako individualitě a snažit se přizpůsobit výkon trestu jeho

⁴³ SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie II.díl: Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Liberec: Vysokoškolský podnik, 2007, 77 s.

⁴⁴ NOVOTNÝ, Oto, VANDUCHOVÁ, Marie, ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 415.

konkrétnímu vzorci chování a nastavit režim tak, aby nejlépe odpovídal splnění smyslu a účelu trestu. K tomu slouží institut vnější a vnitřní diference.

Vnitřní diferenciaci provádí sama Vězeňská služba ČR, a to na základě komplexních zpráv o odsouzených. Vnější diferenciaci realizují soudy zařazováním dospělých odsouzených v odsuzujícím rozsudku do jednoho ze čtyř typů věznic.

6.2.1 Vnější diference

V rámci vnější diference trestní zákoník v ustanovení § 56 TZ rozlišuje čtyři typy věznic: věznice s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Jedná se o model formálně jednotného výkonu trestu odnětí svobody, kde jsou práva a povinnosti stanovena jednotně, tedy nediferencovaně, ve všech typech věznic, ale liší se způsobem vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti.⁴⁵ Vedle základních typů věznic se dle § 8 ZVTOS zřizují zvláštní věznice pro mladistvé. Hlavním kritériem pro diferenciaci odsouzeného do určitého typu věznice je především závažnost trestného činu spáchaného pachatelem.

Jelikož vnější diference nemusí být dostatečná a přesná, tak v rámci jednotlivých typů věznic je možné členění na jednotlivá oddělení. Oddělení jsou především muži od odsouzených žen a dále zpravidla mladiství od dospělých, recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé, pachatelé za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti, trvale pracovně nezařaditelní, odsouzení s poruchami duševními a poruchami chování a pachatelé s uloženým ochranným léčením (§ 7 ZVTOS).

Věznice s dohledem poskytují nejvolnější režim, proto jsou zde umístováni pachatelé s největší pravděpodobností resocializace a nápravy. Jsou jimi pachatelé, kterým byl uložen trest uvedený v §56 odst. 2 písm. a) TZ.

Ve věznicích s dohledem jsou odsouzení omezeni v pohybu pouze prostorem věznice. Vnější bezpečnost není zajišťována stavebně technickými prostředky ani zde není ozbrojená stráž k zabránění útěku odsouzených (§49 ŘTOS). Odsouzení pracují obvykle na pracovištích mimo věznici, kde minimálně jednou týdně provádí vychovatel dohled a kontrolu nad jejich pracovní činností. V mimopracovní dobu je odsouzenému dovolen volný pohyb za účelem účasti na volnočasových aktivitách nebo návštěvy zdravotních zařízení. Toto je možné na základě svolení ředitele věznice, který také rozhodne o nutnosti jeho doprovodu zaměstnancem Vězeňské služby. Jedenkrát za dva týdny může ředitel věznice rovněž povolit

⁴⁵ KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 196 - 197.

odsouzenému až na dvacet čtyři hodin dočasné opuštění věznice, které se týká jeho návštěvy.
(§ 51 ŘVTOS)

Věznice s dozorem představuje pro pachatele rovněž mírnější režim výkonu trestu, ale bezpečností opatření jsou přísnější než u věznic s dohledem. Jsou do ní umisťováni pachatelé, jimž byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody dle §56 odst. 2 písm. b) TZ.

Obdobně jako ve věznici s dohledem, ani v tomto typu věznic nejsou požadovány prostředky ani ozbrojené stráže k zabránění útěku odsouzených (§49 ŘVTOS). Kromě vychovatelů je zde dohled a kontrola odsouzených svěřena též dozorcům. Odsouzení se v prostorách věznice obvykle pohybují organizovaně pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Ředitel věznice ale může povolit volný pohyb v rámci věznice těm odsouzeným, u kterých lze předpokládat, že nezneužijí této výsady, stejně tak může povolit volný pohyb mimo věznici k návštěvám zdravotnických, rehabilitačních a obdobných zařízení nebo za účelem plnění pracovních úkolů. Jinak ale odsouzení pracují zpravidla mimo samotnou věznici na nestřežených pracovištích a zaměstnanec Vězeňské služby dohlíží na jejich pracovní činnost častěji než u věznic s dohledem, a to minimálně jednou za hodinu (§51 ŘVTOS).

Věznice s ostrahou je určena pro nebezpečnější případy, které představují větší hrozbu pro společnost. V trestním zákoníku je umisťování odsouzených do tohoto typu věznice vymezeno negativním výčtem vymezeným v §56 odst. 2 písm. c) TZ.

Ve věznicích s ostrahou již jsou vyžadovány stavebně technické prostředky stejně jako ozbrojené stráže, neboť je zde větší pravděpodobnost útěku a menší možnost spolupráce a resocializace (§49 ŘVTOS).

Uvnitř věznice se odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Tito zaměstnanci také dohlíží nad pracovní činností odsouzených alespoň jednou za čtyřicet pět minut a za jejich dohledu probíhají obvykle i návštěvy odsouzených. U těch odsouzených, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí, může ředitel výjimečně povolit volný pohyb v rámci vězení nebo na nestřežených pracovištích mimo věznici za účelem pracovních záležitostí (§51 ŘVTOS).

Věznice se zvýšenou ostrahou je považována za nejpřísnější typ věznice, a tudíž je určena pro pachatele nejzávažnějších trestných činů. Do tohoto typu věznice soud zařadí pachatele v případech uložení výjimečného trestu, uložení trestu odnětí svobody za trestný čin

spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny, kterému byl uložen trest za zvlášť závažný trestný čin (§ 14 odst. 3 TZ) ve výměře nejméně osm let a kterému byl uložen trestu za úmyslný trestný čin a kumulativně v posledních pěti letech uprchl z vazby či výkonu trestu [§56 odst. 2 písm. d) TZ].

U věznic se zvýšenou ostrahou, jak už sám název napovídá, je nutné předcházet možnému útěku odsouzeného, a proto jsou k jeho zamezení používány stavebně technické prostředky, jakými jsou například zdi, ploty či signalizace a také ozbrojené stráže (§49 ŘVTOS).

V právní úpravě týkající se vnitřní bezpečnosti je u věznic se zvýšenou ostrahou zakotveno, že se odsouzení mohou pohybovat pouze pod dohledem zaměstnance. Práci mohou odsouzení vykonávat pouze ve svých celách nebo ve speciálně vyhrazených místnostech věznic za dohledu zaměstnanec každých 30 minut. Volný pohyb těchto odsouzených není povolen vůbec. Co se týče návštěvy, odsouzení mají právo je přijímat obvykle jen za dohledu příslušníka Vězeňské služby (§51 ŘVTOS).

Zvláštní věznice pro mladistvé

Kromě základních čtyř typů věznic popsaných výše, existují také zvláštní věznice pro mladistvé. Vytvoření tohoto speciálního typu věznic je odrazem zásady separační, tedy aby nutně byli od sebe odděleni dospělí pachatelé a mladiství. Především je tomu tak proto, že vzhledem k jejich nízkému věku a vysoké pravděpodobnosti nápravy tím, že ještě nebyl dokončen vývoj jejich osobnosti, je třeba jim poskytnout vyšší ochranu na zachování jejich mravnosti a zamezit tak „šíření kriminální infekce“ z vězení pro dospělé.⁴⁶ Mladistvým se rozumí pachatel, který v době spáchání provinění dosáhl patnáctého roku věku a nepřekročil rok osmnáctý (§2 odst. 1 ZSVM).

Ve věznicích pro mladistvé je zajišťována vnější bezpečnost stejně jako ve věznici s ostrahou a zvýšenou ostrahou, jsou využívány stavebně technické prostředky a ozbrojené stráže k zabránění útěku odsouzených (§49 ŘVTOS).

Mladiství odsouzení se mohou po věznici pohybovat pouze organizovaně a pod dohledem Vězeňské služby. Pracovní činnost většinou vykonávají v prostorách věznic. Pouze za předpokladu záruky nezneužití je možné odsouzenému umožnit výkon práce v nestřežených pracovištích mimo věznici (§51 ŘVTOS).

⁴⁶ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 302 s.

Zvláštnost tohoto typu vězení spočívá především ve zvláštním přístupu k mladistvým odsouzeným. Ve vysoké míře je spolupracováno s rodiči pachatele, zákonnými zástupci, nevládními institucemi, je zabezpečena i školní docházka (§82 ŘVTOS).

Jelikož zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže ani zákon č. 167/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody neobsahuje žádnou speciální úpravu týkající se vnější diferenciaci lze vyvodit, že se s ní ve speciálních věznicích pro mladistvé vůbec neuplatňují.⁴⁷

Na základě doporučení odborných zaměstnanců rozhoduje ředitel věznice, do které ze čtyř základních diferenciacních skupin, jsou mladiství zařazováni. Kritériem pro toto zařazení je charakteristika osobnosti a spáchaného provinění (§85 ŘVTOS). Jednotlivé základní skupiny se od sebe odlišují obsahem a způsobem zacházení odrážející potřebné žádoucí změny osobnosti mladistvého. Součástí programů zacházení s odsouzenými ve všech čtyřech skupinách je vzdělání a vhodná forma výcviku. Mladiství, se základní charakteristikou osobnosti v normálu, jsou zařazováni do základní skupiny A, do základní skupiny B jsou umisťováni odsouzení s disharmonickým vývojem osobnosti, do základní skupiny C ti, jejichž porucha chování vyžaduje speciální výkon trestního opatření a do základní skupiny D patří mladiství pachatelé s mentální retardací (§83 ŘVTOS).

Podle § 84 ŘVTOS je dále ve věznicích pro mladistvé vytvářena vnitřní diferenciaci, která vychází z především z behaviorálního hodnocení vězněného mladistvého. Skupiny tohoto zařazení jsou přístupné a závislé především na aktuálním chování mladistvého.⁴⁸ Rozčlenění do tří přístupných skupin (první až třetí) se shoduje s vnitřní diferenciací používanou u dospělých pachatelů.

6.2.2 Vnitřní diferenciaci

Výkon trestu odnětí svobody probíhá ve třech přístupných skupinách vnitřní diferenciaci, které jsou jedním z prostředků motivace odsouzených k aktivnímu a důslednému plnění jednotlivých oblastí programů zacházení. (§39 ŘVTOS)

Program zacházení je zpracován na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti (§ 41 odst. 1 TZ), který je vytvořen pro každého odsouzeného, který nově nastoupí do výkonu trestu odnětí svobody. Z této komplexní zprávy, která obsahuje výsledky psychologického, pedagogického a sociálního posouzení, vychází vnitřní diferenciaci výkonu trestu odnětí svobody sloužící k

⁴⁷ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. Komentář. I. díl.* 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, 354 s.

⁴⁸ SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie II .díl: Teorie a praxe zacházení s vězněnými.* Liberec: Vysokoškolský podnik, 2007, 77 s.

aplikaci co možná nejefektivnějších výchovných metod, prostředků a způsobů zacházení s odsouzenými. Podle způsobů naplňování cílů programů je možno odsouzené zařadit do některé z dostupných skupin:

- *do první dostupné skupiny* jsou zařazováni nejméně konfliktní jedinci, plní jak program zacházení, tak další povinnosti a tím i mají nejbliže k možnosti předčasného propuštění,
- *do druhé dostupné skupiny* se zařazují odsouzení, kteří mají nevyjasněný postoj k programu zacházení, jeho následná zařaditelnost je značně složitá a nejasná, zde je umístěn nejvyšší počet odsouzených,
- *do třetí dostupné skupiny* jsou zařazováni jedinci, kteří odmítají dodržovat program i jiné povinnosti, často se jedná o případy recidivistů, násilníků a jiných deviantů (§ 39 ŘVTOS).

Bývalý veřejný ochránce práv Otakar Motejl se k otázce přeřazování odsouzených soudem, která souvisí s otázkou diferenciací, vyjádřil tak, že to, zda je odsouzený zařazen do I. nebo III. dostupné skupiny vnitřní diferenciací je dokonce i důležitější než to, zda se nachází ve věznici s ostrahou nebo zvýšenou ostrahou. Vysvětloval to tím, že podmínky odsouzeného zařazeného do věznice s dozorem nacházejícího se v III. dostupné skupině mohou být pro odsouzeného subjektivně horší než pro vězně ve věznici s ostrahou, který je zařazený do I. dostupné skupiny.⁴⁹

6.3 Umístování odsouzených

6.3.1 Nástup do výkonu trestu

Předpokladem přijetí odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody je pravomocné a vykonatelné rozhodnutí soudu a nařízení výkonu trestu odnětí svobody, eventuálně na jejich základě vydaná výzva soudu k nastoupení výkonu trestu odnětí svobody či příkaz soudu k dodání odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody v případě, že se odsouzený vyhýbá trestu nebo odmítá nastoupit výkon trestu odnětí svobody (§3 ŘVTOS).

Odsouzený, který právě nastoupil do výkonu trestu nebo byl do nástupní věznice dodán, se ocitne v tzv. přijímacím oddělení, a to odděleně ženy od mužů, mladiství od dospělých apod. dle pravidel uvedených v §7 ZVTOS. Nejprve se provádí kontrola totožnosti odsouzeného k vyloučení záměny s jinou osobou, dále osobní prohlídka vykonaná osobou stejného pohlaví, potřebná protiepidemická a hygienická opatření a také prohlídka věcí, které má odsouzený u sebe v době nástupu do výkonu trestu. Pobyt v tomto oddělení trvá

⁴⁹ MOTEJL, Otakar a kol. *Vězeňství: sborník stanovisek veřejného ochránce práv*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 11 s.

maximálně jeden týden a během této doby se odsouzený podrobí vstupní lékařské prohlídce včetně laboratorních a diagnostických vyšetření. Po provedení vstupní prohlídky se okamžitě zasílá hlášení Generálnímu ředitelství Vězeňské služby, které obsahuje veškeré nezbytné údaje důležité pro rozhodnutí o umístění do konkrétní věznice. Rozhodnutí provádí Generální ředitelství v souladu s rozhodnutím soudu ve spolupráci s ředitelem věznice, ve které odsouzený nastoupil k výkonu. Zohlední při něm především druhy programů zacházení, které jsou poskytovány v jednotlivých věznicích tak, aby bylo co nejvíce vyhověno potřebám odsouzeného. Při tomto rozhodnutí se z důvodu uchování pozitivních sociálních vazeb jako prioritní stává snaha o umístění odsouzeného co nejbližší pobytu jeho blízkých osob. V praxi bohužel, především z důvodu přeplněnosti věznic, nebývá toto pravidlo realizovatelné.⁵⁰

Po provedení prvotních přijímacích úkonů a rozhodnutí o umístění do kmenové věznice přejde odsouzený do nástupního oddělení, kde je posouzen týmem odborných zaměstnanců (psycholog, speciální pedagog a sociální pracovník). Tyto nezávislé posudky spolu se zprávou vychovatele o projevech chování během pobytu v nástupním oddělení jsou následně sloučeny do jednoho vstupního hodnocení, tzv. komplexní zprávy, která slouží ke zpracování programu zacházení.

V současné době se hovoří o zavedení nového nástroje hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených, a to programu SARPO, který by měl usnadnit a zefektivnit výběr vhodného programu zacházení. Tento nástroj blíže popisují v části 6.5.

6.3.2 Přeřazování odsouzených

Stejně jako soud rozhoduje o zařazení odsouzeného do daného typu věznice, tak i dle ustanovení § 57 TZ může takové rozhodnutí učinit i v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody stanoví v souvislosti s přeřazováním odsouzených řediteli věznice důležitou povinnost. Ředitel věznice je povinen podat soudu návrh na přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice, má-li za to, že přeřazení přispěje k dosažení účelu výkonu trestu. K tomuto návrhu je ředitel věznice povinen připojit vyhodnocení průběhu (§ 39 odst. 1 ŘVTOS) a účinnosti programu zacházení s odsouzeným a uvede i další skutečnosti, které mohou mít význam pro rozhodnutí soudu. Odborní zaměstnanci doporučí řediteli věznice, aby podal návrh na přeřazení odsouzeného do mírnějšího typu věznice, když je hodnocení programu zacházení kladné a byly vyčerpány

⁵⁰ SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie II.díl: Teorie a praxe zacházení s vězněnými*. Liberec: Vysokoškolský podnik, 2007, 40 s.

možnosti dané věznice při aktualizaci programu zacházení.⁵¹ To znamená, že toto doporučení nepřichází v úvahu u odsouzených, kteří se podrobují minimálnímu programu a odmítají zařazení do individualizovaného programu zacházení.⁵² Návrh na přeřazení však kromě ředitele může podat i sám odsouzený, který podává soudu ředitel věznice, pakliže tomu nebrání zákonná překážka (§12 ZVTOS).

Soud je při rozhodování o přeřazení limitován dle § 57 TZ možnostmi přeřazení pouze o jeden stupeň. Do věznice s mírnějším režimem rozhoduje soud na základě hodnocení chování odsouzeného, způsobu plnění povinností, a zda takové rozhodnutí více přispěje k jeho nápravě. Naopak o přeřazení do přísnějšího režimu může soud rozhodnout, pokud odsouzený závažným způsobem nebo opakovaně porušuje daná pravidla a kázeň nebo po spáchání trestného činu během výkonu trestu.

Zvláštní omezení se vztahuje k věznici se zvýšenou ostrahou. Dle §57 odst. 4 TZ a další omezení se týká věznice s dohledem a dozorem dle § 57 odst. 4 TZ.

Odsouzený není oprávněn podat žádost o přeřazení do věznice s přísnějším režimem, tedy ani o přeřazení ze zvláštní věznice pro mladistvé do věznice pro ostatní odsouzené poté, co dovršil 18. rok věku. Jestliže tak učiní, soud musí jeho návrh zamítnout.⁵³

6.3.3 Přemístění odsouzených

Řád výkonu trestu odnětí svobody rozlišuje přemístění do jiné věznice na dobu přechodnou a přemístění na dobu nikoliv přechodnou. V případě přemístění přechodného smí být odsouzený umístěn pouze do věznice stejného typu nebo do věznice, kde je zřízeno přijímací oddělení. Přemístit lze odsouzeného na dožádání orgánu činného v trestním řízení, pro poskytnutí zdravotní péče, za účelem účasti na občanskoprávním řízení před soudem nebo z jiných zákonných důvodů (§9 ŘVTOS). A na dobu nikoliv přechodnou, může být odsouzený přemístěn jednak na základě rozhodnutí Generálního ředitelství Vězeňské služby za účelem zajištění plnění účelu výkonu trestu či zajištění plnění úkolů Vězeňské služby nebo po vzájemné dohodě ředitelů věznic stejného základního typu uplatňující obdobné programy zacházení s odsouzenými za účelem prohloubení výchovného vlivu výkonu trestu nebo je také možné přemístění na základě kladného rozhodnutí o žádosti podané odsouzeným či jeho blízkými osobami (§10 ŘVTOS). V případě trvání přemístění na dobu delší než sedm dní,

⁵¹ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 398 s.

⁵² KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*, Brno: Masarykova univerzita, 2002. 85 s.

⁵³ Usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 12.12.1996, sp.zn. 6 To 703/1996

správa věznice je povinna informovat osoby blízké, pokud tak nemůže učinit odsouzený (§ 11 ŘVTOS).

Důvody pro přemístění do jiné věznice na žádost odsouzeného nejsou nikde taxativně dány. Tradičně se navrhuje přemístění blíže k bydlišti blízkých osob, aby se podpořil kontakt těchto osob s odsouzeným, přičemž se zdůrazní, jak pozitivně motivující bude takovýto kontakt pro nápravu odsouzeného. Věznice je povinna odpovědět na žádost odsouzeného zpravidla do 30-ti dnů.⁵⁴

6.4 Program zacházení

Program zacházení je základní formou cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody, zejména slouží k jeho vedení a k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin. Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti v průběhu jeho pobytu na nástupním oddělení. Obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života.⁵⁵

Program zacházení s odsouzenými se člení dle § 36 ŘVTOS na pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity, oblast utváření vnějších vztahů. Programy zacházení s jednotlivými odsouzenými sestavuje speciální pedagog, který je zároveň garantem jejich odborné úrovně, a to včetně potřebných aktualizací programu zacházení v průběhu výkonu trestu. Na základě doporučení komise jej pak schvaluje ředitel věznice nebo jeho zástupce.⁵⁶

Oblast pracovních aktivit - jedná se zejména o vykonávání činností, nezbytných k zajištění chodu věznice (úklidové práce, brigádnická činnost, atd.).

Oblast vzdělávací probíhá zejména v rámci školského vzdělávacího střediska - možnost doplnění si základního vzdělání i vyučení se ve tříletém učebním oboru obrábění kovů a dále

⁵⁴ Vězeňská služba ČR. *Přemístování odsouzených*. [online]. vscr.cz, 2010. [cit. 8. února 2010] Dostupné ke stažení na <http://www.vscr.cz/veznice-strar-pod-ralskem-92/caste-dotazy-1228/premistovani-odsouzenych-1240/>

⁵⁵ SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie II.díl: Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Liberec: Vysokoškolský podnik, 2007, 44 s.

⁵⁶ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 403 s.

formou speciálních aktivit prováděných na ubytovných odsouzených (kroužky cizích jazyků - anglického, německého, španělského a francouzského, kurzy výchovy k občanství, sociálně právní poradenství, kurzy drogové problematiky, vědomostní soutěže, kvízy, besedy k vybraným tématům aj.).

Mezi speciálně výchovné aktivity lze zařadit právní a sociální minimum, etiketa, výcvik sociálních dovedností apod.

Mezi zájmové aktivity pak šachy, stolní tenis, společenské hry, či hudební nebo akvaristický kroužek.

V oblasti utváření vnějších vztahů je kladen důraz na udržení sociálního zázemí, kontakt s rodinou a pomoc při ukončení výkonu trestu. Mimo výše uvedených aktivit mají odsouzení možnost navštěvovat oddílovou knihovnu, v čase stanoveném týdenním plánem pedagoga mohou také sledovat televizní pořady a filmy vybrané pedagogem.⁵⁷

Pokud si odsouzený nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, je mu stanoven minimální program zacházení. Jeho základ tvoří pracovní aktivity odpovídající jeho zdravotnímu stavu.

6.5 Metoda hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených SARPO

V rámci připravovaných legislativních změn ve vztahu k vězeňství v podobě návrhu novely trestního zákoníku a zákona o výkonu trestu, měnící ustanovení týkající se typů věznic v rámci vnější diferenciaci, se zavádí i nový nástroj hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených - program SARPO.⁵⁸

Zkratkou SARPO se rozumí Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených a slouží jako prediktivní nástroj hodnocení rizik. Jeho vývoj sahá až do roku 2003, ale jako nový nástroj začal být do věznic zaváděn až v roce 2012 a do března 2013 byl ve všech věznicích využíván v přípravném režimu. Od dubna 2013 je používán jako standardní nástroj pro tvorbu komplexní zprávy. Nadále však trvá přechodné období, kdy dřívější způsob zpracování komplexní zprávy mohou používat ti zaměstnanci věznic, kteří dosud nebyli proškoleni. Systém je prozatím nastaven tak, aby byl možný paralelní běh obou režimů (dřívější metoda a metoda SARPO)⁵⁹.

⁵⁷ Vězeňská služba ČR. Co zmůžou programy zacházení. *České vězeňství*, 2011, č. 2, s. 12-16.

⁵⁸ vládní návrh, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 169/199 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

⁵⁹ JIRIČKA, Václav a kol. Hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených nástrojem SARPO. *Soudce*, 2013, č. 10, s. 5

Jedná se o objektivní, strukturovaný elektronický program hodnocení odsouzených s validovaným výpočtem statického a dynamického rizika se zaměřením na identifikaci závažné trestné činnosti. Metoda zjišťuje rizikové kriminogenní faktory a obsahuje zhodnocení zodpovědnosti odsouzeného (motivace, sebereflexe, schopnost učení). Účelem hodnocení rizik je posuzování pravděpodobnosti opětovného selhání odsouzeného na základě mnoha faktorů a tomu uzpůsobit cílené zacházení.⁶⁰

Predikce programu SARPO nejprve vychází ze zjištěných statických (zpětně neovlivnitelných) údajů, za než lze považovat trestní minulost odsouzeného, která se odvíjí od závažných skutečností, jako je násilné chování, přítomnost sexuální motivace a podobně, dále se zabývá okolnostmi a faktory celkové trestné činnosti. V další části se zaměřuje na dynamická rizika (aktuální, neovlivnitelné), jakými jsou je oblast bydlení, zaměstnání, finance, rodina a sociální kontakty a na ně navazuje sebehodnotící dotazník zacílený na zpětnou vazbu odsouzeného.

Závěrečný výstup obsahuje interpretaci výsledků analýzy rizik a potřeb odsouzené osoby, zhodnocení motivace k řešení problematických otázek a doporučení hodnotitele s návrhem na další postup. Hodnocení je převedeno do textu a vloženo v podobě klasické komplexní zprávy do Informačního bezpečnostního systému. Komplexní zpráva se tak již nezpracovává, je již z větší části obsažena v programu SARPO 1.⁶¹

Se zavedením nástroje SARPO se řada formálních úkonů odborných zaměstnanců zjednoduší, neboť ve spolupráci s právními odděleními věznic již nemusí složitě vyhledávat a ručně opisovat řadu údajů, které se jim nyní načítají z vězeňských informačních systémů a tak mohou pracovat nezávisle na sobě.

Přechod od konceptu komplexních zpráv ke konceptu posuzování rizik a potřeb odsouzených představuje zásadní, v podstatě revoluční změnu v pojetí klasifikace⁶² i zacházení s vězněnými osobami. Důležitým předpokladem přechodu na klasifikaci odsouzených na základě hodnocení rizik a potřeb je návaznost na následné zařazování odsouzených do jednotlivých typů věznic.⁶³

⁶⁰PETRAS, Michal. Vývoj nástroje na hodnocení kriminogenních rizik a potřeb pachatele SARPO 1. In *Trestněprávní revue*, 2010, č. 9, s. 283 – 290

⁶¹PETRAS, Michal a kol. Klasifikace odsouzených a jejich zařazování do programů. *České vězeňství*, 2006, roč. 14, č. 5, s. 11

⁶²V českém trestním právu se doposud pojem klasifikace odsouzených vůbec nevyskytuje. Užívají se pojmy vnitřní a vnější diferenciacie. Podstatou úspěšné klasifikace je správné a objektivní stanovení kritérií. Na základě výsledků zahraničních výzkumů byly v posledních letech vyvinuty a jsou za takové považovány nástroje hodnocení rizik a potřeb.

⁶³KÝR, Aleš. *Koncepce rozvoje českého vězení do roku 2015*. [online]. vscr.cz, Dostupné na <http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/koncepce_do%20roku_2015.pdf>

7 Trest odnětí svobody ve Španělsku

7.1 Právní úprava

Právní úprava trestu odnětí svobody je ve španělském právním řádu rozptýlena v několika pramenech, stejně jako tomu je ve většině jiných zemí, včetně České republiky. I sami Španělé hovoří jako o nesystematické úpravě, kde je výkon tohoto trestu upraven v řadě právních předpisů bez komplexní úpravy.⁶⁴ Všechny právní předpisy týkající se trestu odnětí svobody obsahují a schvalují doporučení stanovené v Evropských vězeňských pravidlech. Od reformy trestního zákona v roce 1995 Parlament používá této cesty pro zavedení změny v regulaci trestu a trestu odnětí svobody, a to jak ve vztahu k definici nových trestních sankcí, stanovení jejich maximálních nebo minimálních délek, tak i forem výkonu trestu odnětí svobody, zejména v otevřeném režimu a běžném režimu, nebo regulaci vězeňských výhod. Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody obsahuje možnost užití flexibilních metod a způsobů k provedení sociální reintegrace.⁶⁵ Právní předpisy upravující trest odnětí svobody ve Španělsku jsou následující:

- La Constitución Española de 29 de diciembre 1978 (Ústava Španělska),
- Real decreto de 14 de septiembre de 1882 por el que se aprueba la Ley de Enjuiciamiento (Zákon o trestním řízení).
- Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal (Trestní zákon).
- La Ley Orgánica 1/1979 de 26 de septiembre General Penitenciaria (Zákon o výkonu trestu),
- El Reglamento Penitenciario 190/1996 sus modificaciones posteriores, (Nařízení o vězeňských pravidlech),
- El Reglamento de La Ley Orgánica 5/2000 de 12 de enero reguladora de la responsabilidad penal de los menores (Nařízení upravující trestní odpovědnost mladistvých).

7.2 Systém trestů

Španělský systém trestů je určitým způsobem odlišný od českého. Trestní zákon obsahuje tři samostatné, ale současně vzájemně propojené systémy trestů, které odpovídají

⁶⁴ Secretaría General de Instituciones Penitenciarias. *El sistema penitenciario Español*. Madrid, 2010. 10 s.

⁶⁵ *La organización de la Secretaría General de Instituciones Penitenciarias.*, [cit. 10. března 2014] Dostupné na <[http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/administracion Penitenciaria/organizacion/](http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/administracion%20Penitenciaria/organizacion/)>

třem kategoriím trestných činů. Tresty, které lze navíc rozlišit na tresty hlavní a doplňující, jsou ukládány za zvlášť závažné zločiny, méně závažné trestné činy a přečiny.⁶⁶ První, tedy hlavní tresty mohou být ukládány samostatně, druhé jsou doplňkem některého trestu hlavního. Lze také rozlišovat i podle toho, zda vedlejší trest je uložen automaticky s uložením trestu hlavního nebo musí být vysloven zvlášť.

Za spáchání zvlášť závažného zločinu (*delitos graves*) lze uložit pouze některý z tzv. *závažných trestů*, kterými jsou trest odnětí svobody nad pět let, trest absolutního zamezení⁶⁷, speciální zamezení na dobu delší než pět let, pozastavení veřejné funkce a zaměstnání na dobu delší než pět let, zbavení práva řídit motorová vozidla a mopedy po dobu delší než osm let, zbavení práva vlastnit a nosit zbraně na dobu delší než osm let, zbavení práva trvalého pobytu v určitých místech nebo je navštěvovat na dobu delší než pět let, zákaz přiblížit se k oběti nebo jeho příbuzným nebo jiným osobám po dobu delší než pět let, zákaz komunikace s obětí nebo jejími příbuznými nebo jinými osobami stanovenými soudcem na dobu delší než pět let či zbavení rodičovských práv [Ar. 33 (2) CD].

Za méně závažné zločiny (*delitos menos graves*) může soudce uložit trest z kategorie *méně závažných trestů*, které obsahují stejné tresty jako závažné, ale v kratší době trvání, a navíc lze uložit trest zákazu činnosti, pokutu ve výši nebo trest veřejně prospěšných prací od 31 do 180 dnů trest trvalého umístění. [Ar. 33 (3) CD].

Lehčí tresty soudce použije k potrestání osoby, která spáchala přečin (*falta*). Jedná se o trestné činy, za něž hrozí tresty a opatření nespojené s odnětím svobody, kterými mohou být pachatelé zbavení práva řídit motorová vozidla a mopedy, zbavení práva vlastnit a nosit zbraň, zákaz pobyt na určitých místech a další druhy trestů. Zvláštností je, že v trestním zákoně je vyhrazena samostatná část popisující pouze přečiny. [Ar. 33 (4) CD].

Odlišnost od české právní úpravy lze shledávat především v tom, že trest odnětí svobody není trestem univerzálním, nelze jej tedy uložit za každý trestný čin uvedený

⁶⁶ Jediným doplňkovým trestem je trest zamezení, v případě že není takový trest zvlášť uložen jako samostatný a zákon prohlašuje, že určitá sankce tento trest zahrnuje. V případě trestu odnětí svobody, kdy se jeho délka rovná nebo je vyšší než deset let, je pachatel povinen současně snést trest absolutního zamezení po dobu trvání trestu (Ar. 70 CD).

⁶⁷ Trest zamezení patří do kategorie trestu omezující práva pachatele. Trest absolutního zamezení trvá od šesti měsíců do dvaceti let a speciální blokování od tři měsíce až do dvaceti let. Vede k trvalému odnětí všech poct, veřejných funkcí a pracovních míst, které odsouzený má, včetně těch, na které byl zvolen. Je mu také odňata možnost získat tyto nebo jiné ocenění, příspěvky či zaměstnání ve veřejném sektoru a být volen do veřejného úřadu po dobu trvání trestu. Speciální zamezení omezuje pasivní volební právo v průběhu trvání trestu, speciální zamezení výkonu veřejného zaměstnání a veřejných funkcí, zbavení rodičovských práv, opatrovnícký právo, pěstounské péče nebo jakékoli jiné právo, pokud tato práva byla přímo závislá na spáchaném trestném činu. (Ar. 75 CD)

v trestním zákoně. Za trestné činy klasifikovány jako přečiny lze uložit tresty a opatření nespojené s odnětím svobody.

7.3 Nepodmíněný trest odnětí svobody a délka jeho trvání

Španělský trestní zákon považuje za trest odnětí svobody nepodmíněný trest odnětí svobody, trest trvalého umístění, z pohledu českého trestního práva lze říci, že se jedná o modifikaci trestu domácího vězení, a náhradní trest za nesplnění peněžitého trestu (Ar. 35 CD). Minimální délka trvání trestu nepodmíněného odnětí svobody činí tři měsíce (Ar. 36 CD). Jedná se o poměrně značný rozdíl oproti obecné minimální hranici stanovené v českém trestním právu, která sice není výslovně stanovena zákonem, ale jak již bylo řečeno výše, činí 24 hodin. Obecná horní hranice trestu odnětí svobody se však od české neliší a je stanovena na 20 let. A rovněž stejně jako v případě českého trestního práva, je možné za stanovených podmínek přistoupit k mimořádnému zvýšení nebo snížení trestní sazby stanovené u jednotlivých trestných činů ve zvláštní části trestního zákona (Ar. 61, 62 CD).

Uzákonění minimální tříměsíční hranice, od které lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody, je evidentní snahou španělských zákonodárců poukázat na subsidiaritu nepodmíněného trestu odnětí svobody a tím podpořit častější ukládání alternativních trestů. V případě, že by měl být uložen nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání kratším než tři měsíce, dle španělské úpravy je možné uložit pouze trest odnětí svobody ve formě trvalého umístění. Přestože je nepopíratelná snaha zákonodárců a soudců v České republice krátkodobé tresty odnětí svobody nahrazovat, nelze opomenout na fakt, že v trestním zákoníku tato možnost je stále uvedena a je také velmi často z výchovných, nápravných i odstrašujících důvodů využívána.⁶⁸

Krátkodobé tresty, které lze definovat jako nepodmíněné tresty odnětí svobody v trvání maximálně tří měsíců, jinými odborníky jsou za krátkodobé tresty považovány tresty trvající do šesti měsíců, ale každopádně všichni se shodují, že se jedná o tresty nepřekračující délku jednoho roku.⁶⁹ Podle názorů části odborné právní veřejnosti jsou to tresty neefektivní především proto, že jde o příliš krátkou dobu, aby měly výchovný a nápravný účinek, ale dost dlouhou dobu na to, aby negativně ovlivnily odsouzeného.⁷⁰ Nezanedbatelný není ani fakt, že tyto tresty jsou ekonomicky velmi náročné a neúměrně zatěžují vězeňský systém, protože

⁶⁸ V roce 2012 byl nepodmíněný trest odnětí svobody do 3 měsíců uložen 258 odsouzeným (1,26 %), do 1 roku 6314 odsouzeným (30,8 %) a celkem bylo odsouzených k trestu odnětí svobody 20429 odsouzených.

Údaje dostupné na: vscr.cz, statistiky, měsíční statistické hlášení – únor 2012

⁶⁹ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 60 s.

⁷⁰ Tamtéž 62.

vážou většinu kapacity vězeňské populace, čímž vznikají další problémy související s přeplněností věznic. Někdy se poukazuje i na jejich diskriminační charakter přisuzovaný tomu, že jsou krátkodobé tresty nejčastěji ukládány osobám, kterým nemohl být uložen peněžitý trest pro jeho zřejmou nedobytnost.⁷¹ Z hlediska individuální i generální prevence jsou krátkodobé tresty kontraproduktivní, protože jejich odstrašující účinky jsou minimální a pro potenciální pachatele mohou znamenat přijatelné riziko.⁷²

Lze konstatovat, že hlavní rysy novodobého přístupu ke krátkodobým trestům odnětí svobody, na rozdíl od reformních snah na přelomu století, spočívají zejména v tom, že tyto tresty jsou v širokém měřítku nahrazovány jinými tresty a opatřeními, přičemž tyto legislativní úpravy nejsou chápány jako kroky pouze humanizující trestní justici, ale jako racionální způsob zacházení s pachateli. Alternativy ke krátkodobým trestům odnětí svobody nemají charakter charitativních opatření, stávají se integrální součástí sociální práce navazující na trestní justici. Široká aplikace trestů nespojených s odnětím svobody má pomoci řešit krizi vězeňského systému a uvolnit jeho kapacity pro izolaci pachatelů závažných trestných činů.⁷³

Na druhou stranu, existují zastánci krátkodobých trestů z řad odborníků, kteří spatřují jejich přednost právě v jejich krátkosti. Vycházejí z toho, že sice v jejich průběhu nemůže být uskutečněno žádné dlouhé resocializační působení, ale jejich krátkost na druhé straně umožňuje vyhnout se škodlivým účinkům dlouhodobých trestů odnětí svobody. Je však vždy nutné posoudit konkrétní situaci, protože i krátkodobý trest odnětí svobody může mít u některých pachatelů odstrašující účinky a jeho výsledkem bude rozhodnutí odsouzeného nepokračovat v páchání trestné činnosti. Pro určité pachatele, kteří skutečně svého činu litují a provedli jej z etického hlediska z omluvitelné pohnutky nebo se nacházeli ve velmi tíživé životní situaci, která je k trestnému činu dovedla, může být poučný i velmi krátký trest odnětí svobody vycházející z psychologického šoku.⁷⁴

Proto si myslím, že v některých směrech je ale kritika, zejména pokud jde o zpochybňování odstrašujících účinků krátkodobých trestů, poněkud jednostranná. Je nepochybné, že tíže trestu, tedy újma způsobená odsouzené osobě, je pocíťována individuálně značně rozdílně v závislosti na osobnosti daného subjektu. I krátkodobý trest odnětí svobody může způsobit pachateli řadu obtíží a jeho důsledky pro něho mohou být, jak již bylo

⁷¹ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 60 s.

⁷² KARABEC, Zdeněk a kol. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, 42 s.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž 45 s.

uvedeno, velmi citelné. Potenciální újma tedy, v závislosti na naznačených faktorech, zajišťuje odstrašující účinky i u krátkodobých trestů. Potřeba zachovat krátkodobé tresty je spojena rovněž s tím, že plní funkci náhradního sankčního prostředku, pokud dojde k selhání výkonu alternativních trestů.

Já osobně se tudíž přikláním k názoru, že i krátkodobé tresty z hlediska jejich odstrašujících účinků, vznikajících z okamžitého psychologického šoku vycházejícího z vězeňského prostředí, mají pro tyto pachatele své opodstatnění.

Výjimečný trest

Stejně jako u nás i ve Španělsku existuje institut výjimečného trestu, který je však koncipován odlišně. Ve Španělsku není možné uložit výjimečný trest na doživotí, ale lze trest uložit v maximální délce 40 let. Překročit obecnou hranici 20 let a uložit tak výjimečný trest lze v těchto případech:

- 25 let, pokud pachatel byl odsouzen za dva nebo více trestných činů a jeden z nich se trestá podle zákona s odnětím svobody až na 20 let
- 30 let, pokud byl pachatel odsouzen za dva nebo více trestných činů a jeden z nich se trestá podle zákona k trestu odnětí svobody převyšující 20 let⁷⁵
- do 40 let, pokud byl pachatel odsouzen za dva nebo více trestných činů, a alespoň dva z nich jsou právně postižitelné s odnětím svobody více než 20 let.
- 40 let, pokud byl pachatel odsouzen za dva nebo více trestných činů, kterých se dopustil jako člen teroristické organizace nebo skupiny nebo spáchal trestné činy terorismu a jeden z nich se trestá podle zákona trestem odnětí svobody převyšující 20 let

Pouze v několika evropských zemích není možné uložit výjimečný trest na doživotí, kromě Španělska je jím ještě Norsko, Portugalsko a Srbsko.⁷⁶

Značný rozdíl v možnosti uložit trest odnětí svobody na doživotí a trest v délce trvající 40 let nespátřuji, a to hned ze dvou důvodů. Tím prvním je možnost využití podmíněného propuštění z výkonu trestu. Přestože se může zdát, že trest odnětí svobody na doživotí je neurčitého trvání a způsobuje tak nastolení pocitu demotivace a rezignace odsouzeného,

⁷⁵ Na tomto místě bych chtěla upozornit na zajímavé řešení situace při spáchání více trestných činů vysoké závažnosti. Přestože je obecná hranice trestní sazby stanovena na 20 let, u některých trestných činů, jako kupříkladu vraždy (Ar. 131 CD), je ve zvláštní části stanovena horní hranice 25 let. Tato délka nepodmíněného trestu je však ukládána až jako trest při spáchání více zvlášť závažných zločinů, tudíž nelze uložit výjimečný trest za jeden zvlášť závažný zločin.

⁷⁶ BARTOŠKOVÁ, ČERNÁ a kol., Parlamentní institut, Výjimečný trest odnětí svobody na doživotí, Studie č. 5.333, 2013

ve skutečnosti odsouzený v tak absolutně v beznadějně situaci není a záleží pouze na něm a jeho úsilí, zda se dokáže napravit a tím dosáhnout podmíněného propuštění. Minimální doba trestu, kterou musí odsouzený vykonat, je v jednotlivých zemích různá, v České republice může odsouzený požádat o podmíněné propuštění nejdříve po 20 letech. Soud o podmíněném propuštění rozhodne kladně zejména v případě, že odsouzený svým chováním a plněním povinností prokázal polepšení a může se od něj očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo také pokud přijme soud záruku za dovršení nápravy odsouzeného (§ 88 TZ). Stejně tak i ve Španělsku lze podmíněně propustit odsouzeného po vykonaných nejméně 20 letech v případě, že splní stanovené podmínky uvedené v Ar. 93 CD, které se shodují s podmínkami v České republice.

A druhým důvodem, proč se domnívám, že jde o značně podobné instituty je častý návrat po propuštění dlouhodobě odsouzených pachatelů zpět do vězení a tím z „dlouhodobého trestu odnětí svobody vzniká trest na doživotí“.

Delší pobyt ve věznicí totiž nutně vede k adaptaci na vězeňské prostředí a k pasivnímu přizpůsobení daným podmínkám. Toto nezbytné potlačení individuality odsouzených osob vede ke ztrátě odpovědnosti za sebe sama a za vlastní rozhodování, což může po propuštění z dlouhého trestu vést až ke ztrátě sociální a psychické způsobilosti k životu na svobodě.⁷⁷ Tento jev se nazývá *prizonizace* a skládá se ze dvou složek- institucionalizace a ideologizace.⁷⁸ První složka je proces přizpůsobení se vězeňskému způsobu života, který je na rozdíl od běžného života značně organizovaný a odsouzený tak ztrácí své běžné návyky. A druhou složkou je ideologizace, která představuje přijetí subkulturní ideologie- přijetí norem, hodnot od spoluvězňů za účelem splynutí s vězeňským prostředím a tím zvládnutí pobytu v izolovaném prostředí. Výsledkem je snížená šance odsouzeného na úspěšný návrat do společnosti na svobodě, který je mnohdy spojen se ztrátou pozitivních sociálních kontaktů, nenalezením práce, bydlení, které vede k neschopnosti se uchytit jinde než zpět v kriminálním prostředí.⁷⁹

I výzkum Institutu pro kriminologii, který se zabýval podmíněným propuštěním odsouzených, jimž byl uložen dohled probačního pracovníka dokládá, že ve zkušební době

⁷⁷ KARABEC, Zdeněk, *Přehledová stať k problematice trestu a trestání*. Praha: Institut pro kriminologii, 2001, 21 s.

⁷⁸ ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol., *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 120 s.

⁷⁹ TOMAŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: Jak studovat zločin*. Praha: GRAD Publishing, 1. vydání, 2011, 54 s.

bylo znovu odsouzeno bezmála 40% z nich. Obdobná studie z USA hovoří dokonce o 68% propuštěných, kteří recidivovali v období do tří let od propuštění. (in Langan, 2002)⁸⁰

Jelikož z exaktních poznatků vyplývá, že je velmi nízká pravděpodobnost úspěšné nápravy dlouhodobě odsouzených a návrat zpět do běžného života je po mnoha letech strávených ve vězení velice obtížný, protože odsouzený tolik přivykne na způsob života ve vězení, že není schopen vést smysluplný život na svobodě, tak proto domnívám, že výsledkem uložení dlouhodobého nepodmíněného trestu odnětí svobody je po následných častých návratech zpět do vězení, téměř trestem na doživotí.

⁸⁰ ROZUM, Jan a kol., *Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, 22 s.

8 Výkon trestu odnětí svobody ve Španělsku

8.1 Správa věznic

Generální sekretariát vězení, který zajišťuje správu a střežení věznic v celém Španělsku, je odpovědný Ministerstvu vnitra. V některých případech mohou být pravomoci správy věznic přeneseny na autonomní oblasti jako politické a správní celky ve Španělsku. Přestože je ve Španělsku více takových oblastí, jediná, která vykonává autonomní pravomoci v této sféře, je Katalánsko. Národní správa vězenství i autonomní správa vězenství v Katalánsku jsou koordinovány prostřednictvím společného výboru s cílem zajistit spolupráci a soudržnost vězeňského systému. Hlavní charakteristikou španělského vězeňství je centralizace v oblasti plánování a projektování vězeňské politiky s decentralizací při výkonu těchto pravomocí. V současné době regionálně koordinovaná struktura je prostředníkem mezi centrálními a místními jednotkami.⁸¹

Vězeňský systém je organizován ve struktuře sestávající ze tří přesně definovaných úrovní výkonu vězeňských činností. Tyto tři úrovně jsou sestaveny z centrální, autonomní a místní úrovně. Centrální úroveň je nejširší a nejvíce dominantním prvkem, která se vyskytuje na národní úrovni. Druhá úroveň je autonomní a odkazuje na regiony Španělska, kromě samostatného Katalánska, kterému bylo uděleno právo provozovat svá vězeňská zařízení. Ostatní autonomní oblasti se podřizují postupům, které jsou určovány národní vládou. Na místní úrovni jsou provozovány věznice jen několika málo obcemi. Ve všech případech ale tyto věznice na místní úrovni jsou řízeny v souladu se španělským trestním zákoníkem a vnitrostátními požadavky vězeňských pravidel.⁸²

8.2 Druhy zařízení výkonu odnětí svobody

Trest odnětí svobody lze vykonat v zařízeních prevence, které lze chápat v českém pojetí jako vazební věznice, v zařízeních výkonu trestu nebo speciálních zařízeních, kterými jsou nemocniční centra, psychiatrická centra nebo sociální resocializační centra pro provádění ochranných opatření v souladu s právními předpisy platnými v této oblasti.

⁸¹ *La organización de la Secretaría General de Instituciones Penitenciarias.*, [cit. 10. března 2014] Dostupné na <[http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/administracion Penitenciaria/organizacion/](http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/administracion%20Penitenciaria/organizacion/)>

⁸² Secretaría General de Instituciones Penitenciarias. *El sistema penitenciario Español*. Madrid, 2010. NIPO 126-10-015-1

8.2.1 Trest trvalého umístění

Trest trvalého umístění byl ve Španělsku uzákoněn reformou v roce 2003. Nahradil dosavadní trest tzv. víkendové vězení,⁸³ který je již v současné době zrušen. Tato trestní sankce je určena pro konkrétní trestné činy stanovené ve zvláštní části trestního zákona, kterými mohou být pouze zločiny nebo přečiny. Jedná se spíše o pachatele drobné trestné činnosti, v jejichž případech by bylo nežádoucí je zadržovat ve věznicích po delší dobu.⁸⁴

Jak je výslovně stanoveno trestním zákonem, umístění může trvat maximálně 6 měsíců (Ar. 37 CD). Vyžaduje se, aby pachatel setrval ve svém domě nebo na místě určeném soudcem v rozhodnutí. V případě porušení podmínek tohoto trestu, soudce může rozhodnout, že pachatel bude trvale umístěn ve vězení o sobotách, nedělích a svátcích. Odsouzený také může požádat státního zástupce, aby navrhl soudci, že odsouzený nechce vykonat svůj trest o sobotách, nedělích a svátcích, ale nekontinuálně v jiné dny, v závislosti na své práci a rodinných záležitostech. K účinnému výkonu a její kontrole mohou být použita elektronická zařízení (Ar. 37 CD).

8.2.2 Vězeňská zařízení

Na počátku 90. let španělský vězeňský systém zažil změny týkající se meziklasifikačního rozdělení odsouzených. Tento proces klasifikace se snažil dosáhnout dvou hlavních cílů.

Za prvé to byla snaha rozdělit odsouzené do správných fyzických věznic, které by byly nejvhodnější pro potřeby jak věznic tak odsouzených a za druhé vnést do systému motivační nástroje, které budou sloužit k podpoře úspěšné reintegrace. K zařazování dochází na základě hodnocení rizik (kriminologického potenciálu, nebezpečí útěku) s přihlédnutím k délce trestu a závažnosti spáchaného trestného činu.⁸⁵

⁸³ QUIROGA, Jacobo Lopez ed.at. *Código Penal, Comentado con Jurisprudencia sistematizada y concordancias*, 2 edición, Madrid: El Derecho, 2010. 555 s.

⁸⁴ Colegio de Abogados de Madrid, *Código penal- incluye las redacciones anteriores del articulado desde la Ley Organica*, Madrid: El Derecho, 1995. 629 s.

⁸⁵ Secretaría General de Instituciones Penitenciarias. *El sistema penitenciario Español*. Madrid, 2010. NIPO 126-10-015-1

Úroveň rizika

Hlediskem pro rozhodování o fyzickém umístění do vězení, kromě věku a pohlaví je i míra hrozby pro společnost způsobená odsouzeným. Obecně platí, že dospělí pachatelé jsou klasifikováni buď jako první, druhý nebo třetí stupeň odsouzených v rámci vězeňského systému.⁸⁶

1. stupeň

Do prvního stupně jsou řazeni pachatelé představující největší riziko pro společnost, kteří se dopustili trestného činu proti životu nebo fyzické integritě osoby, proti sexuální svobodě nebo majetku a takový trestný čin byl spáchán zvláště násilným způsobem (Ar. 4 RP) Dále jsou zde zařazováni pachatelé, kteří spáchali trestný čin jako členové zločinecké organizace či ozbrojených skupin nebo jako aktivní účastníci při nepokojích a stávkách za použití fyzického násilí, vyhrožování či nátlaku. Rovněž pachatelé, kteří trvale po delší dobu páchají trestné činy klasifikováni jako zločiny nebo zvláště závažné zločiny. V důsledku spáchání závažných trestných jsou tito odsouzení považováni za nejméně přístupné k úspěšné léčbě intervence. Tito odsouzení pachatelé jsou umístováni do věznice, které umožňují uzavřený režim nebo do oddělení s tímto režimem, ale v rámci běžného typu věznice. Skupina odsouzených nacházející se v prvním stupni tvoří v současné době asi tři procenta vězeňské populace.⁸⁷

2. stupeň

Do druhého stupně jsou řazeni pachatelé, kteří jsou odsouzeni za širokou škálu trestných činů střední závažnosti, tedy zločiny, ale nevykazují žádné známky hrozby pro společnost a tím zařazení do prvního stupně.⁸⁸ Tento segment pachatelů tvoří asi 77 % španělské vězeňské populace a je tedy nejpočetnější skupinou.⁸⁹ Odsouzení druhého stupně jsou nejčastěji řazeni

⁸⁶ GARCIA, Oskar Morales, PALMA, Fernandez, *Codigo Penal y leyes penales especiales*, 14. edicion. Navarra: 2008, 804 s.

⁸⁷ *La organización de la Secretaría General de Instituciones Penitenciarias.*, [cit. 10. března 2014] Dostupné na <<http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/establecimientoPenitenciaria/organizacion/>>

⁸⁸ GARCIA, Oskar Morales, PALMA, Fernandez, *Codigo Penal y leyes penales especiales*, 14. edicion. Navarra: 2008, 810 s.

⁸⁹ *La organización de la Secretaría General de Instituciones Penitenciarias.*, [cit. 10. března 2014] Dostupné na <<http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/establecimientoPenitenciaria/organizacion/>>

do věznic s běžným režimem a posléze v případě blížícího se propuštění je možné jejich přeřazení do režimu otevřeného.

3. stupeň

Odsouzený se statusem třetího stupně musí vykazovat znaky vysoké pravděpodobnosti resocializace. Klasifikace nebo postup do třetí úrovně rizika vyžaduje zároveň, aby pachatel uspokojil občanskoprávní odpovědnosti za trestný čin (Ar. 6 RP).

Typy věznic

Ve Španělsku existují tři typy věznic, které se od sebe liší bezpečnostním zajištěním a přísností režimu. Vedle standardního výkonu trestu, který je diferenciován podle vykonávaného režimu na otevřený, uzavřený a běžný, existuje i zvláštní režim, který je poskytován ve speciálních vězeních pro matky s dětmi a ve vězeních pro mladistvé.

Uzavřený režim – maximální stupeň zabezpečení

Jedná se o režim, kde jsou umístováni odsouzení pachatelé spadající do kategorie 1. stupně, kteří prokázali zjevnou neadaptibilitu na běžný režim (Ar. 7 GB).

Jsou zde nejvyšší nároky na stavebně technické vybavení týkající se bezpečnosti a předcházení možnému útěku. Vězení jsou postavena tak, aby tvořila nepropustnou bariéru mezi vězeňským prostorem a vnějším světem. Život v uzavřeném režimu se vyznačuje omezením společných aktivit, větší kontrolou a dohledem na práci ve věznicích a přísném souladu s opatřeními bezpečnosti, pořádku a kázně. Denně se kontrolují cely a provádí osobní prohlídky, pokud existují naléhavé důvody pro podezření z držení zakázaných předmětů. Vězni v uzavřeném režimu nemají právo na pravidelné vycházky, jejich ústní a písemná komunikace je často předmětem kontroly a mohou přijímat jen jeden balíček za měsíc. Služba zajišťující řádný výkon trestu provádí pravidelné je přezkoumávána každé tři měsíce (Ar. 74 RP).

V případě, že odsouzení porušují kázeň tím, že ohrožují život a bezpečnost ostatních vězňů nebo dozorců a tak vykazují znaky extrémní nebezpečnosti, jsou tito odsouzení umístováni do speciálních zařízení. Revize v těchto speciálních odděleních probíhá každých šest měsíců. Vysoké nároky na bezpečnost a tím pádem i finanční nákladnost na provoz dokazuje i fakt, že v celém Španělsku se nacházejí pouze 3 takováto zařízení s uzavřeným režimem (Ar. 75 RP).

Běžný (polootevřený) režim – střední stupeň zabezpečení

Z valné většiny jsou v tomto typu věznice zařazeni pachatelé 2. stupně. Jedná se o velmi věznice nacházející se v moderních budovách, které jsou uzpůsobeny pro bydlení, mají společné prostory, stejně tak jsou zde víceúčelové plochy pro běžné užití, dílny nebo učebny. V prostorách se nachází oddělení pro zdravotní péči a komunikaci s rodinou. Věznice slouží jako soběstačné malá městečka s veškerými službami potřebnými pro běžný provoz (Ar. 11GP).

Na rozdíl od uzavřeného režimu, mají tito vězni nárok na celou řadu výsad, jakými jsou návštěva rodiny, výsada telefonování a možnost sportovních a rekreačních aktivit. Vězni v tomto stupni mohou získat zvláštní formy dočasných vycházek z vězení. Tato forma vycházek je vázána na speciální propustky. Použití dočasných propustek je oblíbený nástroj mezi vězeňskými orgány v udržování pořádku mezi vězni v rámci jejich zařízení. Pachatelům v běžném režimu může být uděleno dočasné povolení až na 36 dní za kalendářní rok (Ar. 78 RP).

Běžný režim je nejběžnější typ věznice. Mnoho z těchto typu věznic zároveň poskytují oddělení s otevřeným nebo uzavřeným režimem, proto se zde nacházejí i pachatelé řazení v 1. a 3. stupni⁹⁰.

Otevřený režim - minimální stupeň zabezpečení

Otevřený režim je určen pro odsouzené zařazené do 3. stupně, kteří mohou pokračovat ve své léčbě na tzv. polo – svobodě. Otevřený režim poskytuje tři druhy zařízení možného výkonu:

- otevřené centrum nebo sociální integrační středisko,
- otevřené víceúčelového zařízení a
- závislé jednotky nacházející se mimo areál věznice (Ar. 13 CD)

Tento režim je založen na odpovědnosti vězňů a jejich více či méně dobrovolné kázni. Ale ačkoli neexistuje žádná právní překážka, v praxi je velmi obtížné zařazovat vězně s dlouhodobými tresty do tohoto režimu, dokud nevykonají nejméně polovinu trestu. Tato skupina vězňů tvoří zhruba dvacet procent španělské nápravné populace.

Otevřené věznice nejsou vybaveny speciálními zařízeními proti uprchnutí (zdmi, mřížemi apod.), nejsou střeženy ani ozbrojenými strážemi nebo jiným personálem určeným k ostraze.

⁹⁰ Secretaría General de Instituciones Penitenciarias. *El sistema penitenciario Español*. Madrid, 2010. NIPO 126-10-015-1

Fyzické zabezpečení je sníženo na minimum, což umožňuje volný pohyb pro odsouzené, mnoho z nich je potom propuštěno na podmínku (Ar. 10 GP).

Charakteristika otevřeného režimu je založena na flexibilním systému pro osobní rozvoj se širokou škálou aktivit (práce, odborná příprava, rodina, nebo jiná úprava). Většina z těchto odsouzených může pracovat mimo věznici během dne a vrací se do vězení ve večerních hodinách od pondělí do čtvrtka a o víkendu je mu uděleno tzv. víkendové volno jako dočasná propustka. Víkendové vycházky povoleny od pátečního odpoledne až do 8. hodiny pondělního rána. Odsouzeným ve třetím stupni mohou být uděleny propustky na vycházky až na 48 dní za kalendářní rok (Ar. 80 RP).

V praxi však tato účinná forma vězeňského plnění není využívána příliš často, stále z valné většiny jsou odsouzení umisťováni do věznic s běžným režimem. Jedním z důvodů je, že stále chybí politická podpora jejího zřizování a využívání.⁹¹

Srovnání

Současný systém španělského vězeňství je dobře upraven. Zákonná práva a ochrana odsouzených je zajištěna, s vězni je zacházeno lidsky a důstojně. Pro rozhodování o jejich zařazení v rámci vězeňského systému je směřodlatné hodnocení úrovně rizika pro společnost. Tento faktor společně s aktuálně dostupným typem zařízení určuje umístění většiny vězňů ve španělském vězení. Jednotlivá vězeňská zařízení poskytují komplexní služby, od pedagogicko- psychologických programů až po právní dohled. Systém je nastaven tak, aby vše směřovalo k úspěšné reintegraci během výkonu trestu tím, že je poskytována celá řada programů, které pomáhají odsouzeným k jejich návratu do společnosti.⁹²

Věznice ve Španělsku, které se od sebe odlišují bezpečnostním zajištěním a striktností režimu, jsou odstupňovány do tří typů na otevřené věznice, polootevřené (běžné) a uzavřené, což je z pohledu evropské poměrně obvyklé na rozdíl⁹³ od vězeňského systému v České republice, kde jsou odsouzení rozřazeni do čtyř typů věznic. Takže lze říci, že z pohledu Španělska i vývoje v celé Evropě je Česká republika, co se týče typů věznic, raritou.

K systematizaci věznic tak jak je nastaven systém v zahraničí, by se měla Česká republika přibližovat přijetím novely trestního zákoníku a zákona o výkonu trest. Nyní je připravovaná novela zákona, která má za úkol zvýšit vnější i vnitřní bezpečnost věznic, posílit

⁹¹ HANSER D. Robert. *The prison System of Spain*. Cjimagazin.com, 12. února 2005. [cit. 15. března 2014] Dostupné na <http://www.cjimagazine.com/archives/cji84.html?id=73>

⁹² GARCIA, Oskar Morales, PALMA, Fernandez, *Codigo Penal y leyes penales especiales*, 14. edicion. Navarra: 2008, 802 s.

⁹³ důvodová zpráva k novele zákona č. 2011 Sb., kterým se mění z. č. 40/2009 Sb. trestní zákoník

prevenci recidivy, dosáhnout úspornějšího využívání kapacity věznic i větší objektivitu při umístování odsouzených. Zvýšit by se měly také možnosti v oblasti zaměstnávání odsouzených a celkově tak pomoci naplnit požadavky Evropských vězeňských pravidel. Výrazného odlehčení by se mohla dočkat také agenda soudů a zároveň lze očekávat snížení počtu eskortovaných vězňů.

Ministerstvo spravedlnosti zvažuje zavedení pouze dvou typů věznic místo dosavadních typů čtyř stejně jako tomu je ve Švédsku, Norsku, Finsku a Dánsku.⁹⁴ Tam můžeme hledat inspiraci. Ministerský návrh počítá se sloučením tří mírnějších typů věznic (věznic s dohledem, dozorem a ostrahou) pod jeden pojem věznice a pouze nejpřísnější typ má zůstat zachován coby věznice s nejvyšší ostrahou. V rámci sloučených tří typů věznic budou o způsobu zacházení s vězni rozhodovat přímo ředitel věznic.⁹⁵

Navrhovaná změna vnější diferenciacie v České republice, kdy ze současných čtyř typů věznic budou pouhé dva typy, vychází především z potřeby vytváření moderního penitenciárního zacházení s osobami ve výkonu trestu. Základním cílem je vytvořit co nejlepší podmínky k resocializaci těchto osob a v co největší míře snížit riziko recidivy.

Nižší kategorie, čili věznice, budou mít tři základní oddělení vnitřní diferenciacie, oddělení otevřené, polootevřené a uzavřené, stejně jako tomu je v současné době ve Španělsku.

Dojde k daleko lepšímu rozlišení mezi odsouzenými na základě široké palety faktorů zohledňovaných nástrojem SARPO. Redukce typů věznic umožní, aby v konkrétní věznici se stavebnětechnickým a bezpečnostním vybavením byli umístování odsouzení se stejnou mírou rizika. Tím se vytvoří prostor pro jednotný program zacházení, odpovídající právě tomuto riziku a jeho důsledné realizaci.

Tato novela mohla začít platit již od 1. 1.2014, jelikož vlastní legislativní návrh je již zpracován.⁹⁶ Ale současná Ministryně spravedlnosti Helena Válková již v lednu roku 2014 stáhla z projednávání novely zákonů tento návrh s odůvodněním, že ještě nebyly zváženy důsledky navrhovaného systému a je proto třeba vést odbornou diskuzi.⁹⁷

⁹⁴ důvodová zpráva k novele zákona č. 2011 Sb., kterým se mění z. č. 40/2009 Sb. trestní zákoník

⁹⁵BLANDA, Robert, POHLOVÁ, Gabriela. O vině a trestu nechť rozhoduje soud, ale o způsobu výkonu trestu vězeňská služba. *České vězeňství*, 2013, roč. 20, č. 3, s. 2

⁹⁶ BLANDA, Robert, POHLOVÁ, Gabriela. O vině a trestu nechť rozhoduje soud, ale o způsobu výkonu trestu vězeňská služba. *České vězeňství*, 2013, roč. 20, č. 3, s. 2

⁹⁷ Ministryně Válková chce zlepšit zdravotní péči ve vězení. [online]. tyden.cz, 8. března 2008. [cit. 17. března 2014] Dostupné na <http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/ministryne-spravedlnosti-valkova-chce-zlepsit-zdravotni-peci-ve-veznicich_300522.html>

8.2.3 Nástup odsouzeného do výkonu trestu a jeho přeřazení

Ve Španělsku je nově odsouzený po nástupu do výkonu trestu přijat do přijímacího oddělení některé z věznic, která se nachází co nejbližší obvyklému bydlišti odsouzeného, kde je nejprve vyšetřován lékařským personálem a poté je veden rozhovor s technickým týmem složeném ze sociálního pracovníka a pedagoga (Ar 14 GP). V přijímacím oddělení může odsouzený strávit maximálně pět dnů, tato doba může být prodloužena pouze ze zdravotních důvodů nebo na zajištění bezpečnosti (Ar. 15 GP).

Odborníci poté podávají návrh, který je schválen ředitelem věznice, na zařazení do některé ze skupin v pozorovacím centru. Po dvou měsících po uplynutí pozorovací doby rozhoduje o zařazování a přeřazování do jednotlivých zařízení speciální posudkový orgán tzv. penitenciární správa, která zároveň rozhodne o režimu daného vězně. Zařazení probíhá na základě klasifikačních kritérií pro určení stupně rizika s ohledem na jeho osobnost a kriminální historii odsouzeného tak, aby byl odsouzený poslán do věznice, kde bude zajištěna jeho vhodná léčba intervence v rámci určeného režimu.⁹⁸

Španělský vězeňský systém je progresivní a flexibilní. Vězeň může být zařazen do vyššího stupně (s výjimkou zkušební doby), aniž by nutně musel být nejprve umístěn v nižším stupni. To znamená, že každý vězeň může být ihned po vstupní prohlídce a jejím vyhodnocení umístěn do třetího stupně nebo do otevřeného režimu, ale jak jsem již zmiňovala výše, v praxi to nebývá příliš časté. Přesun mezi jednotlivými druhy režimů dochází v závislosti na době výkonu a jeho vývoji, po zvážení chování a účasti na aktivitách.

Ve většině případů jsou vězni ve Španělsku zařazováni do běžného režimu, který jim umožní pokud možno vést život co nejvíce podobný životu venku, aby se zabránilo škodám způsobeným ve vězení a odstranily se sociální příčiny jejich trestné činnosti. Pouze výjimečně, když vězeň vykazuje nevhodné nebo otevřeně násilné chování se může zařadit rovnou do uzavřeného režimu. Ustanovení režimu tedy není konečné a všechny důvody umístění jsou povinně přezkoumány po několika měsících. Otevřený režim slouží jako učící proces tak, aby začlenění vězně k životu na svobodě byl postupný.⁹⁹

http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/ministryne-spravedlnosti-vaikova-chce-zlepsit-zdravotni-peci-ve-veznicich_300522.html

⁹⁸ HANSER D. Robert. *The prison System of Spain*. Cjimagazin.com, 12. února 2005. [cit. 15. března 2014] Dostupné na <http://www.cjimagazine.com/archives/cji84.html?id=73>

⁹⁹ GARCIA, Oskar Morales, PALMA, Fernandez, *Codigo Penal y leyes penales especiales*, 14. edicion. Navarra: 2008, 802 s.

Pokud je to možné, vězni jsou od sebe rozděleni dle separačních kritérií na oddělení pro muže a ženy, zadržené osoby poprvé a recidivisté, mládež a dospělí jedinci, zdravotně postižení od zdravých a odsouzení za úmyslný trestný čin a nedbalostní (Ar. 16 GP).

Srovnání

V evropském kontextu patří Česká republika společně se Slovenskem, Maďarskem a Polskem,¹⁰⁰ mezi poslední země, které uplatňují postup, že zařazování a přeřazování do jednotlivých typů věznic je v pravomoci soudu. Ve většině zemí je rozhodování o přeřazení svěřeno orgánu vězeňské správy. Ve španělské právní úpravě je tato pravomoc vykonávána speciálním orgánem vězeňské služby, kterým je tzv. penitenciární správa, která o zařazení do věznice rozhoduje po uplynutí pozorovací doby.

Svěřit pravomoc zařazování a přeřazování odsouzených do rukou orgánu vězeňské správy je všeobecně považováno za pružnější a efektivnější způsob, neboť na rozdíl od soudu, má lepší možnosti k poznání osobnosti odsouzeného, disponuje příslušnými specialisty (pedagogy, psychology, sociálními pracovníky, lékaři) a pobyt v nástupním oddělení, resp. ve výkonu trestu jí ke zkoumání odsouzeného poskytuje dostatek času.¹⁰¹

V současné době v České republice o zařazování a přeřazování odsouzených do některé ze čtyř typů věznic rozhoduje soud, což je rozhodnutí o vnější diferenciaci. Rozhodování o vnitřní diferenciaci je však svěřeno řediteli Vězeňské služby. Přeřazování odsouzených tak, jak je nastaveno v České republice nyní, je zbytečně zdlouhavý a těžkopádný proces, při němž soud vychází z trestněprávních kritérií dle § 57 TZ a zároveň z návrhu ředitele věznice, čímž se celá agenda jen prodlužuje a formalizuje¹⁰².

V důsledku nedostatku informací o osobě pachatele, a tím i praktické nemožnosti soudu vhodně zařadit odsouzeného do daného typu věznice, jsou tak do mírnějších typů zařazování i vysoce rizikové odsouzení trestáni za závažnou trestnou činnost, a naopak do věznice s ostrahou jsou zařazování i méně rizikové jedinci trestáni za bagatelní trestnou činnost, čímž stávající právní úprava nedodržuje doporučení Evropských vězeňských pravidel č. 51.4, podle

¹⁰⁰ Karabec, Z. Trestní politika – vstup do problematiky In *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2008 s. 102.

¹⁰¹ ROZUM, Jan a kol., *Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, 207 s.

¹⁰² BLANDA, Robert, POHLOVÁ, Gabriela. O vině a trestu necht' rozhoduje soud, ale o způsobu výkonu trestu vězeňská služba. *České vězeňství*, 2013, roč. 20, č. 3, s. 2

kterého musí být každý vězeň vězněn v takových bezpečnostních podmínkách, které odpovídají adekvátnímu stupni rizika¹⁰³.

Dalším nedostatkem v České republice je umožnění zařazení odsouzeného do jakéhokoli typu věznice (nejde-li o výjimečný trest), kdy musí Vězeňská služba realizovat totožné programy zacházení pro stejné kategorie odsouzených, ale umístěných v jiných typech věznic.

V rozhodování o otázce přeřazování bylo zákonem č. 294/1993 Sb. svěřeno na krátkou dobu řediteli věznice i v České republice. Nálezem Ústavního soudu vyhlášeným pod č. 8/1995Sb, došlo však ke zrušení této úpravy pro rozpor s Listinou s odůvodněním, že rozhodnutí o přeřazení odsouzeného do určitého typu věznice je rozhodnutím o trestu za trestný čin, což čl. 40 odst. 1 svěřuje výlučně do pravomoci soudu.¹⁰⁴ Zdůvodnění spočívalo na především na ustanovení § 122, kde je stanoveno, že byl-li uložen jako trest nepodmíněný trest odnětí svobody, musí rozsudek zároveň obsahovat výrok o způsobu výkonu tohoto trestu (§122 TŘ). Z uvedeného plyne, že rozhodováním o trestu je jednak rozhodnutí o druhu a výměře trestu, jednak rozhodnutí o způsobu výkonu trestu odnětí svobody, což znamená rozhodnutí soudu o zařazení pachatele do určitého typu věznice. A přeřazení, přestože je lze brát za rozhodnutí odvozené, je zároveň rozhodnutím o trestu a jeho způsobu výkonu. Druhým odůvodněním, v nichž soud došel ke stejným názorům je obsah trestu, který také má svou kvalitativní dimenzi vypovídající o tom, v jakém rozsahu a jakým způsobem je zasažena lidská svoboda a důstojnost. Výrok soudu je tedy ve své podstatě výrokem o trestu, přiřazujícím k jeho kvantitativní dimenzi i dimenzi kvalitativní.

S odůvodnění Ústavního soudu a tím, jak je nastaven § 122 TŘ a související čl. 40 Listiny, nelze dojít k jinému názoru než, že rozhodování o přeřazování musí být svěřena do rukou soudu. Jediné východisko bych poté viděla ve vyřešení situace tak, jak je navržen v novele trestního zákona v České republice, kterou se mění zákon č. 40/2009 Sb. a zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Novou úpravou sice pravomoc zařazování a přeřazování odsouzených do jednotlivých typů věznic bude ponechána soudu, avšak v důsledku snížení počtu typů věznic, bude většina výše popsaných nedostatků odstraněna, včetně toho, že lze i očekávat snížení počtu soudního rozhodování o přeřazování do jiného typu věznice i snížení počtu rozhodování o společném způsobu výkonu postupně uložených trestů odnětí svobody a Vězeňské službě zůstane oprávnění rozhodovat o umístění vězně v

¹⁰³ důvodová zpráva k novele zákonu č. 2011 Sb., kterým se mění z. č. 40/2009

¹⁰⁴ VANDUCHOVÁ, M. K otázce zařazování a přeřazování odsouzených v novém zákoně o výkonu trestu odnětí svobody. *Trestní právo*, 1999, č. 11. s. 21-23.

rámci vnitřní diferenciaci. Jednotlivé přesuny odsouzených tak bude provádět vězeňská služba pod dozorem státního zástupce.¹⁰⁵

8.2.4 Léčebné intervence ve věznicích

Léčebné intervence se skládají z činností, které jsou přímo zaměřené na dosažení rehabilitace a sociální reintegrace vězňů. Aby se dosáhlo účelu trestu, musí se v odsouzených v co největší míře rozvíjet postoj sebeúcty a individuální a sociální odpovědnosti za jejich rodiny, souseda a společnost.

Speciální posudkový orgán složený ze sociálního pracovníka, psychologa a vychovatele po dvou měsících pozorování každého vězně zpracuje zprávu, která slouží jako podklad pro výběr povolání, odbornou přípravu a podpůrná opatření směřujících k rozvoji modelu individualizované léčebné intervence (Ar. 90 RP).

Zařízení pak nabízejí a umožňují široké spektrum programů léčby, aby měl každý vězeň individuální, kontinuální a dynamické zacházení. Příklady nejčastěji uplatňovaných léčebných programů ve španělských věznicích jsou:

Agresori v rodině. Intenzivní a náročný léčebný program pro ty vězně, kteří byli zapojeni do trestného činu sexuálního partnerského násilí. Provádí se ve skupině a terapie trvá déle, než jeden rok. Byla implementována do 41 španělských věznic.

Kontrola sexuálního zneužití. Tento program je zaměřen na odsouzené, kteří spáchali sexuální trestné činy na ženách nebo dětech. Psychoterapeutická intervence trvá dva roky.

Zahraniční vězeňská populace. Na doporučení Rady Evropy program zahrnuje tři hlavní oblasti intervence, a to vzdělávání – odborné i jazykové, výchovu ke zdraví a zvládnutí základních právních pravidel a kulturních zvyklostí Španělska

Prevence sebevražd. Snaha spáchat sebevraždu se objevuje mezi odsouzenými často. Tento program se snaží sebevražedným pokusům zabránit. Za poslední tři roky, kdy byl program zaveden, se snížil počet úmyslných úmrtí téměř na polovinu.

Lidé s tělesným, smyslovým nebo duševním postižením. V případě mentálně handicapovaných vězňů je intervence zaměřena na základní výcvik dovedností k dosažení samostatnosti. Tento program funguje ve spolupráci s Federací Organizace pro osoby s mentálním zdravotním postižením (FEAPS).

¹⁰⁵ důvodová zpráva k novele zákona č. 2011 Sb., kterým se mění z. č. 40/2009

Intervence s mládeží. Jedná se o komplexní intervenci, včetně akademického vzdělávání, zaměstnání i trávení volného času. Zabývá se také sociálními a rodinnými aspekty mládeže.

Zvířecí asistovaná terapie (TACA) - je založeno na předpokladu, že kontakt zvířete produkuje značné zlepšení fyzického a psychického stavu lidí s problémy. Je zaměřena na vězně s nestabilní osobností a nízkým sebevědomím¹⁰⁶

¹⁰⁶ Secretaría General de Instituciones Penitenciarias. *El sistema penitenciario Español*. Madrid, 2010. NIPO 126-10-015-1

9 Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na analýzu vybraných oblastí české a španělské právní úpravy nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho výkon a porovnávala jsem jejich kladné a záporné stránky.

Odlišným jsem shledala pojetí minimální délky trvání nepodmíněného trestu odnětí svobody, kterou je možno pachateli uložit. Zatímco v České republice soud může uložit nepodmíněný trest odnětí svobody již od 24 hodin, ve Španělsku je ještě více zdůrazněna subsidiarita nejpřísnějšího trestu tím, že hranice, od které lze ukládat nepodmíněný trest odnětí svobody, je stanovena na 3 měsíce. Domnívám se, že to vychází z neustálých tendencí nahrazovat tento trest alternativami a najít tak řešení pachatelovy nápravy uložením jiného, mírnějšího, ale stejně účinného trestu. Ve Španělsku je situace, kdy soud ukládá trest odnětí svobody, vyřešena institutem trvalého umístění, který lze uložit právě jako náhradu za krátkodobý nepodmíněný trest odnětí svobody do 3 měsíců. Došla jsem ale k závěru, že uložení nepodmíněného krátkodobého trestu odnětí svobody v trvání do 3 měsíců, může sloužit jako vhodný odstrašující prvek pro pachatele méně závažných trestných činů jakožto trest vyvolávající psychologický šok, který odradí odsouzeného od páčání další trestné činnosti.

Další rozličností obou úprav, která je zároveň v současné době v České republice velmi diskutována, je otázka přerazování odsouzených z jednoho typu věznice do druhé. V České republice, jako jedné z mála evropských zemí, je rozhodování o této otázce svěřeno do rukou soudu, ve Španělsku je však tímto pověřen speciální orgán tzv. penitenciární správa. Přestože je svěřeni rozhodování soudu o přerazení v České republice terčem kritiky z důvodu její formálnosti, absence flexibility a větší nákladnosti, v nálezu Ústavního soudu z roku 1995 podle mého názoru bylo správně odůvodněno, proč toto rozhodování v našich podmínkách není možné svěřit do rukou Vězeňské služby. Východisko bych ale viděla v řešení situace tak, jak je navrženo v novele trestního zákoníku a zákonu o výkonu trestu, kde by byla pravomoc o zařazení ponechána soudu s tím, že by rozhodoval jen o zařazení odsouzeného do jedné ze dvou typů věznic a rozhodování o zařazování do oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení, tedy o vnitřní diferenciaci, by bylo svěřeno Vězeňské službě.

S tím souvisí i problém rozdělení typů věznic. Ve Španělsku nalezneme tři typy věznic, které se odlišují podle uplatňovaných režimů a bezpečnostního zabezpečení na otevřené, polootevřené (běžné) věznice a věznice uzavřené, a v České republice čtyři typy věznic-

věznice s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou, což lze považovat v evropském kontextu za raritu.

Přestože se v mnohém vězeňské systémy obou zemí shodují, v určitých aspektech vidím ve španělské úpravě přednosti. Hlavní nedostatky v českém vězenství bych shledávala v neflexibilním přeřazování odsouzených a v současném rozdělení věznic na čtyři typy. Domnívám se však, že se Česká republika inspiruje v zahraničních moderních vězeňských systémech a za několik málo let se institut výkonu nepodmíněného trestu v obou zemích ještě více přiblíží.

Seznam literatury a pramenů

Učebnice, komentáře a učební pomůcky

JELÍNEK, Jiří a kol.: *Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část*, Praha: Leges, 2009. 882 s,

KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, 404 s.

NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, 1496 s.

ŠÁMAL, Pavel a kol: *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 1303 s.

ŠÁMAL, Pavel, PÚRY, František, RIZMAN, Stanislav, *Trestní zákon. Komentář*. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, 902 s.

Monografie, sborníky, monografické stati a časopisy

BARTOŠKOVÁ, ČERNÁ a kol., *Výjimečný trest odnětí svobody na doživotí*, Parlamentní institut, Studie č. 5.333, 2013

BLANDA, Robert, POHLOVÁ, Gabriela. O vině a trestu necht' rozhoduje soud, ale o způsobu výkonu trestu vězeňská služba. *České vězeňství*, 2013, roč. 20, č. 3, s. 2

Colegio de Abogados de Madrid, *Codigo penal- incluye las redacciones anteriores del articulado desde la Ley Organica*, Madrid: El Derecho, 1995. 629 s.

DAVID, Vladislav, SLADKÝ, Pavel, ZBOŘIL, František, *Mezinárodní právo veřejné s kasuistikou*, Praha, Leges, 2008. 423 s.

ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol., *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 244 s.

GARCIA, Oskar Morales, PALMA, Fernandez, *Codigo Penal y leyes penales especiales*, 14. edicion. Navarra: 2008, 1200 s.

JIŘIČKA, Václav a kol. Hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených nástrojem SARPO. *Soudce*, 2013, č. 10, s. 5

KAFKOVÁ, Alena. Řízení československého vězeňství v letech 1918- 1948. *České vězeňství*, 2012, roč. 20, č. 3, s. 25

KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 272 s.

KALVODOVÁ, Věra. Evropská vězeňská pravidla – nejvýznamnější dokument mezinárodní penologie. *Časopis pro právní vědu*, 1997, č. 1, s. 89-95

KALVODOVÁ, Věra, KUČHTA, Josef, *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 74 s.

KARABEC, Zdeněk, DIBLÍKOVÁ, Simona, MACHÁČKOVÁ Radka. *Krátkodobé tresty odnětí svobody: závěrečná studie z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000, 107 s.

KARABEC, Zdeněk, Trestní politika – vstup do problematiky In *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2008.102 s.

KARABEC, Zdeněk, *Přehledová stať k problematice trestu a trestání*. Praha: Institut pro kriminologii, 2001, 347 s.

KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C.H. Beck, 2009, 834 s.

KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*, 2. vydání. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 1996. 225 s.

MALÁ, Drahomíra. *Vězenství po česku*. 2. Praha: Duha Press, 2003. 129 s.

MEZNÍK, Jiří, KALVODOVÁ, Věra, KUČHTA, Josef, *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 150 s.

MOTEJL, Otakar a kol. *Vězeňství: sborník stanovisek veřejného ochránce práv*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 336 s.

PETRAS, M., BIEDERMANNOVÁ, E. Klasifikace odsouzených a jejich zařazování do programů. *České vězeňství*, 2006, č. 5, s. 13.

PETRAS, Michal. Vývoj nástroje na hodnocení kriminogenních rizik a potřeb pachatele SARPO 1. In *Trestněprávní revue*, 2010, č. 9, s. 283 – 290

QUIROGA, Jacobo Lopez ed.at. *Código Penal, Comentado con Jurisprudencia sistematizada y concordancias*, 2 edición, Madrid: El Derecho, 2010. 1727 s.

ROZUM, Jan a kol., *Účinnost dohledu u osob podmíněně propuštěných*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008, 207 s.

Secretaría General de Instituciones Penitenciarias. *El sistema penitenciario Español*. Madrid, 2010. NIPO 126-10-015-1

SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, 455 s.

SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie II.díl: Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Liberec: Vysokoškolský podnik, 2007, 77 s.

SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Liberec: Vysokoškolský podnik, 2007. 80 s.

SCHEINOST, Miroslav a kol., *Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a v názorech veřejnosti*. Praha: Institut pro kriminologii, 2013. 80 s.

TOMAŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: Jak studovat zločin*. Praha: GRAD Publishing, 2011. 216 s.

VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 73 s.

VANDUCHOVÁ, M. K otázce zařazování a přeřazování odsouzených v novém zákoně o výkonu trestu odnětí svobody. *Trestní právo*, 1999, č. 11. s. 21-23.

Vězeňská služba ČR. Co zmůžou programy zacházení. *České vězeňství*, 2011, č. 2, s. 12-16.

Vězeňská služba ČR. Programy zacházení v českých věznicích a vazebních věznicích. *České vězeňství*, 2011, č. 2, s. 18-19.

Právní předpisy

zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů

vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů

vládní návrh, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 169/199 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky

zákon č. 140/1961 Sb. trestní zákon, ve znění zákona 40/2009 Sb. trestní zákoník účinném ke dni 1. 1. 2009

La Constitución Española de 29 de diciembre 1978

Real decreto de 14 de septiembre de 1882 por el que se aprueba la Ley de Enjuiciamiento

Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal

La Ley Orgánica 1/1979 de 26 de septiembre General Penitenciaria

El Reglamento Penitenciario 190/1996 sus modificaciones posteriores

El Reglamento de La Ley Orgánica 5/2000 de 12 de enero reguladora de la responsabilidad penal de los menores

důvodová zpráva k novele zákona č. 2011 Sb., kterým se mění z. č. 40/2009 Sb. trestní zákoník

Internetové a jiné zdroje

KÝR, Aleš. *Historie vězeňství*. [online]. vscr.cz, 12. února 2010. [cit. 12. února 2010] Dostupné na <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/historie-104/historie-vezenstvi>>

KÁČER, Robert a kol. *Kompendium úmluv, doporučení a usnesení Rady Evropy týkajících se penitenciární oblasti*. [online]. vscr.cz, 2009. [cit. 12. února 2010] Dostupné ke stažení na <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/ke-stazeni-112/kompendium/>>

KÝR, Aleš. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. [online]. vscr.cz, Dostupné na <http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/koncepce_do%20roku_2015.pdf>

Vězeňská služba ČR. Statistika, měsíční statistické hlášení – únor 2012. *Statistická ročenka Vězeňské služby za rok 2012*, str. 85. Dostupné na <www.vscr.cz>.

Ministryně Válková chce zlepšit zdravotní péči ve vězení. [online]. tyden.cz, 8. března 2008. [cit. 17. března 2014] Dostupné na <http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/ministryne-spravedlnosti-valkova-chce-zlepsit-zdravotni-peci-ve-veznicich_300522.html>

Vězeňská služba ČR. *Přemísťování odsouzených*. [online]. vscr.cz, 2010. [cit. 8. února 2010] Dostupné ke stažení na <http://www.vscr.cz/veznice-strar-pod-ralskem-92/caste-dotazy-1228/premistovani-odsouzenych-1240/>

RADA EVROPY, VÝBOR MINISTRŮ, Doporučení Rec (2006) 2 Výboru ministrů členskými státy k Evropským vězeňským pravidlům. (Schváleno Výborem ministrů dne 11. ledna 2006 na 952. zasedání náměstků ministrů) Dostupné na

<http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/Evropska_vezenska_pravidla_2006.pdf>

La organización de la Secretaría General de Instituciones Penitenciarias., [cit. 10. března 2014] Dostupné na <<http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/administracionPenitenciaria/organizacion/>>

La organización de la Secretaría General de Instituciones Penitenciarias., [cit. 10. března 2014] Dostupné na <<http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/establecimientoPenitenciaria/organizacion/>>

HANSER D. Robert. *The prison System of Spain*. Cjimagazin.com, 12. února 2005. [cit. 15. března 2014] Dostupné na <http://www.cjimagazine.com/archives/cji84.html?id=73>

Nález Ústavního soudu 8. března 1995, sp. zn. Pl. ÚS 8/95

Usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 12.12.1996, sp.zn. 6 To 703/1996